

L'observació participant i no participant en perspectiva qualitativa

Carles Riba Campos

PID_00195590

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Classificació i assumptes pràctics	7
1.1. Tipus d'observació	8
2. L'observació participant en perspectiva qualitativa	10
2.1. Els trets essencials de l'observació participant	10
2.1.1. La relació social observador-subjecte i la participació de l'observador	10
2.2. Usos i graus de l'observació participant	13
2.2.1. Usos de l'observació participant	13
2.2.2. Graus de l'observació participant	15
2.3. La interpretació en el context de la interacció i el diàleg	22
3. L'observació no participant en perspectiva qualitativa	25
3.1. Els trets essencials de l'observació no participant	25
3.1.1. La distància observador-observat	25
3.1.2. L'observador no participant davant del flux significatiu del comportament	27
3.2. La interpretació en l'observació no participant qualitativa	31
3.2.1. La interpretació categorial	32
3.2.2. La interpretació contextual	33
4. Exemples de protocols d'observació interpretativa	37
4.1. Qüestions pràctiques	37
4.2. Exemple de tècniques de registre tancat en observació actuant: els espècimens de Barker	40
4.2.1. Presentació: condicions del registre	40
4.2.2. Valoració metodològica	45
4.3. Exemple de tècniques de registre obert: el diari de camp i el treball de camp etnogràfic	46
4.3.1. El diari de camp	46
4.3.2. El treball de camp etnogràfic	48
5. Els informants	53
5.1. Els informants: definició i valor metodològic	53
5.1.1. Generalitats i distincions bàsiques	53
5.2. Perfil d'un bon informant	54
5.3. Importància metodològica dels informants	55

5.4. Diferents posicions i rols dels informants en el context de la recollida d'informació	57
5.4.1. L'informant en observació participant i no participant: informants actuals i <i>a posteriori</i>	57
5.4.2. Autoinformants i al·loinformants	59
5.4.3. Informants interns i externs	61
Resum	63
Activitats	65
Exercicis d'autoavaluació	65
Solucionari	67
Glossari	68
Bibliografia	69

Introducció

Després d'haver-nos familiaritzat amb els trets bàsics de la metodologia qualitativa, abordarem en aquest segon mòdul les diferents modalitats de l'observació, una de les principals estratègies d'investigació.

Abans d'entrar en la temàtica més detallada, ens referirem a possibles classificacions i assumptes pràctics respecte a la investigació observacional.

Els trets essencials de l'observació participant i no participant formaran el nucli central d'aquest mòdul, inclosos els seus usos i la seva interpretació.

En els últims dos apartats ens referirem a punts clau per a l'èxit d'una observació, els diferents tipus de registre i les característiques d'un bon informant.

Objectius

Els objectius que haureu d'haver assolit una vegada treballats els continguts d'aquest mòdul són:

- 1.** Triar el tipus d'observació adequat segons l'objecte i els objectius d'estudi.
- 2.** Conèixer els diferents tipus d'observació i poder-los classificar.
- 3.** Conèixer i poder modular les relacions entre observador, observat, informant i consultat segons els requisits de cada investigació.
- 4.** Aplicar els diferents tipus de registre segons les necessitats metodològiques.
- 5.** Conèixer les característiques d'un bon informant i poder-los classificar segons el seu valor metodològic dins del disseny metodològic.

1. Classificació i assumptes pràctics

L'observació és un mètode d'anàlisi de la realitat que considera fenòmens, accions, processos, situacions i tota la dinàmica que l'acció o interacció social generin en el seu marc natural.

L'observació inclou el tacte, l'olfacte, l'oïda, l'observació directa, la gravació acústica, la fotografia o la gravació filmografiada. L'observació pot incloure també converses, consultes, lectura de documents, etc.

Se sol utilitzar quan l'objectiu de l'anàlisi és:

- descriure/comprendre/interpretar,
- generar hipòtesis,
- transformar i avaluar una realitat.

Com sempre en la investigació qualitativa, el procés observacional ha de seguir el marc següent:

- Orientar-la, enfocar-la a un objectiu concret d'investigació formulat per endavant.
- Planificar-la sistemàticament en fases, aspectes, llocs i persones.
- Controlar-la i relacionar-la amb proposicions i teories socials, plantejaments científics i explicacions profundes.
- sotmetre-la a controls de veracitat, d'objectivitat, de fiabilitat i de precisió.

Per tant, l'observació científica es distingeix de les observacions espontànies i quotidianes.

Per això cal seguir els passos següents:

- 1) Definir el problema: què vull observar? Per a què?
- 2) Definir la modalitat de l'observació: com vull/puc observar?
- 3) Definir l'escenari: on / a qui vull observar?

4) Definir l'enfocament: què vull observar?

5) Definir el temps: quan vull observar?

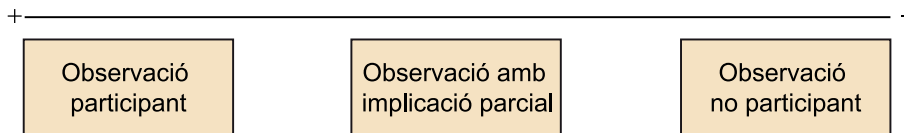
6) Definir les tècniques de registre: com vull registrar? Quines tècniques vull utilitzar per a registrar?

7) Definir l'anàlisi: com vull analitzar/interpretar?

1.1. Tipus d'observació

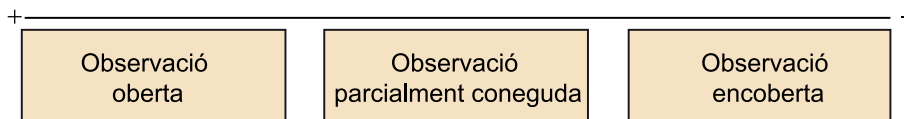
Més enllà de la tipologia vista en el primer mòdul d'aquesta assignatura, l'observació científica es pot diferenciar segons tres eixos:

1) La implicació de la persona que observa.

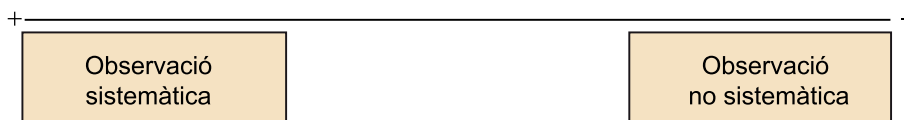
L'observador pot participar en les realitats socials que vol observar o observar-les des de fora.

2) L'explicitació de l'observació.

L'observador es pot presentar com a investigador o optar per passar "desapercebut" com un personatge més del context que vol observar.

3) La sistematització de l'observació.

L'observador pot preestablir sistemàticament variables i aspectes concrets que vol observar o optar per descobrir les realitats socials d'interès.

Lectura recomanada

J. I. Ruiz Olabuénaga (2003). *Metodología de investigación cualitativa*. Bilbao: Universidad de Deusto.

Aquests eixos presentats ajuden a triar el tipus d'observació adequat per a l'objecte i els objectius d'estudi prèviament definits. Els criteris per a seleccionar el tipus d'observació són: la simplicitat, l'accessibilitat, la recurrència i la possibilitat de participació.

A part de definir l'objecte, l'objectiu de la investigació i el tipus d'observació també és necessari definir el paper de l'investigador en el grup observat:

- Com que el grup observat es crea una imatge d'ell/a, l'observador/a ha d'adoptar alguna posició en l'estructura de relacions.
- El que veu i el que els altres expliquen depèn d'aquesta posició social que ocupa. Per això, és important que s'autodefineixi a si mateix i que autodelimiti com pensa actuar en aquesta situació. És recomanable que assumeixi una posició social concreta. Aquesta posició ha de ser plausible i legítima, creïble i acceptable. Aquesta posició condiona tota la seva conducta.

A continuació, us presentem alguns consells pràctics i molt concrets, com també possibles perills:

Consells: l'observador hauria d'adaptar una identitat vaga i mantenir-se'n al marge.

Per exemple:

- 1) Allunyar-se de les parts en litigi sense concedir la seva entrega incondicional a cap d'elles.
- 2) No adaptar ni posicions d'identificació incondicional, ni posicions d'ingenuïtat.
- 3) La marginalitat serveix per a poder accedir a tots els àmbits i interessos del grup sense identificar-se completament amb cap d'ells. Permet flexibilitat per a canviar estratègies i posicions.

Perills: pot passar que l'observador se sobreidentifiqui amb el fenomen observat, cosa que resulta negativa per a l'objectivitat i la validesa de l'observació.

Això pot comportar una situació en què:

- 1) Es marginen o no es toquen determinats temes que es consideren desagradables, perillousos, vergonyosos.
- 2) Hi ha cada cop menys esperit crític davant la veracitat de les informacions rebudes.

L'observador exerceix un rol predefinit i limitat durant la immersió en el camp. No actua de manera "natural", sinó que la seva actitud i el seu comportament s'orienten als requisits de l'estudi.

2. L'observació participant en perspectiva qualitativa

2.1. Els trets essencials de l'observació participant

Entrarem en la temàtica d'aquest apartat a partir de la tipologia dels mètodes qualitius establerta en el primer mòdul "Generalitats sobre els mètodes qualitius: trets bàsics, variants, camps d'aplicació i història". Recordem que hi hem fixat dos criteris bàsics per tal de segregar uns mètodes dels altres en l'eix de la genuïnitat o autenticitat qualitativa:

- D'una banda, ateníem les estratègies de recollida d'informació i tècniques de registre emprades, que podien ser l'observació participant, la no participant directa i la no participant indirecta o documental.
- De l'altra, la investigació amb vocació qualitativa podia treballar sobre material verbal o no verbal.

En l'observació participant, l'observador científic obté informació (habitualment verbal) del subjecte observat a partir d'una interacció amb ell.

Vegeu també

Podeu veure l'apartat 1.2, "Trets bàsics, variants i camps d'aplicació", del mòdul didàctic "Generalitats sobre els mètodes qualitius: trets bàsics, variants, camps d'aplicació i història" d'aquesta assignatura.

Així, doncs, a continuació explorarem el món de l'observació participant: el nucli i les variants i els recursos com a estratègia d'obtenció d'informació sobre el comportament humà. No partirem de zero, ja que ens hem referit a aquest tema en l'assignatura *Metodologia de les ciències socials - Etapes, mètodes, tècniques i anàlisi* i ens hi hem tornat a aturar en el mòdul "Generalitats sobre els mètodes qualitius: trets bàsics, variants, camps d'aplicació i història". Llavors havíem oposat l'**observació participant** a la **no participant** per tal d'emmarcar aquesta oposició en la també ja esmentada taula anterior. Ara desenvoluparem amb més detall i profunditat la primera d'aquestes formes d'observació a partir dels trets que hem anunciat llavors.

2.1.1. La relació social observador-subjecte i la participació de l'observador

Si hi ha una interacció entre dues persones, aquesta es fa per força sobre la base d'una relació social, formal o informal, amb els rols respectius. Aquesta relació és el punt de partida de l'observació. L'observador l'ha d'establir de diferents maneres, presentant-se al subjecte, comunicant-li què vol saber, per què, el procediment de recollida d'informació, etc.

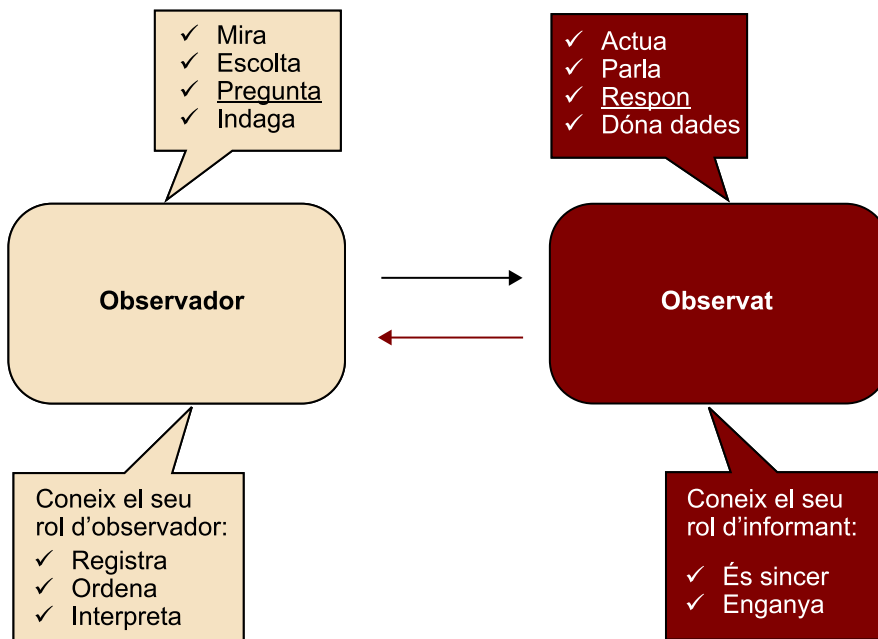
Quan el focus de l'atenció de l'observador és en un grup i no en un sol individu, aleshores la relació d'aquest observador amb el grup pot comportar la seva participació o **implicació** en un grau variable, fins a arribar a ser-ne un membre. En el context de la investigació etnogràfica aquesta participació ha donat nom al tipus d'observació que estem comentant.

De tot això se segueix que el subjecte o grup és conscient de ser observat, estudiat, i identifica l'observador com a tal (independentment del fet que el pugui percebre o no en una situació determinada). Els observats coneixen el fet present de l'observació en curs.

En l'observació participant la informació recollida sol ser verbal o assimilable a la verbal, gravada, transcrita o escrita. En tot cas, és informació amb **significat** social i personal. L'observador mira i escolta, pregunta, demana respostes i aclariments, estimula, indaga. El subjecte respondrà segons la seva relació amb l'observador. En un extrem, aquest pot ser una persona completament estranya; en l'altre, un amic o persona de confiança.

En un pla més abstracte, l'esquema de l'observació participant representaria l'observador i l'observat com els dos pols de la interacció i, entre ells, un flux comunicatiu en totes dues direccions. En la il·lustració de la figura següent ho teniu dibuixat.

El bucle comunicatiu en l'observació participant

Així, doncs, en aquesta modalitat de recollida de dades els significats circulen en tots dos sentits: de l'observador a l'observat i de l'observat a l'observador.

Aquesta comunicació està pautaada: l'observador sap què ha de fer (coneix el seu rol) i el subjecte observat també; altrament es tractaria d'observació no participant. En particular, el subjecte sap que és un informant, una persona

que es constitueix en font d'informació sobre el tema d'estudi per al científic. Òbviament, el tema d'estudi pot ser el mateix subjecte o informant. En tot cas, veurem que el paper d'**informant** es pot complir de diverses maneres.

Treure la informació d'una conversa o d'una interacció amb un subjecte pot semblar un recurs molt obvi i de sentit comú. Això no obstant, constitueix una transgressió de certs principis positivistes lligats a l'objectivitat. En les ciències naturals l'objectivitat es fonamenta en la distància epistemològica que l'observador és capaç de posar entre ell i l'objecte d'estudi, una estrella, un àtom, un mineral, un bacteri.

Aquesta operació es veu facilitada per la impossibilitat de tenir una interacció comunicativa amb aquestes entitats, interacció que sí que és possible quan s'investiguen éssers humans. És clar que un criminòleg o un antropòleg difícilment poden fixar molta distància entre ells i els subjectes que estudien.

Bucle d'informació entre observador i objecte

El físic que excita una partícula subatòmica per tal d'aconseguir-ne traces de la trajectòria i, amb elles, la velocitat, massa, etc.; el biòleg que tenyeix un teixit per tal de destacar-ne les cèl·lules individuals; el geòleg que tracta un mineral amb un reactiu per comprovar com reacciona...

Tots aquests científics estan, indubtablement, enviant informació als seus objectes d'estudi, els quals els la retornen transformada d'alguna manera segons un bucle semblant al de la figura anterior.

Però aquesta informació retornada per aquests objectes no inclou cap interpretació d'ells mateixos o del món que pugui competir amb les del científic, no es manifesta de manera verbal o proposicional.

Compareu les situacions suggerides amb la següent:

Un criminòleg duu a terme una investigació sobre el benestar dels presos encarregada per la direcció de la mateixa presó. Entre altres coses el criminòleg demana als presos que situïn en una escala de l'1 al 5 la comoditat del llit on dormen. Alguns pensen 1 (gens còmode) però diuen 3 (comoditat mitjana) per por que se sàpiga la resposta i que això tingui conseqüències funestes sobre la possibilitat de rebre permisos.

És evident que, en les ciències naturals, un bucle d'informació entre observador i objecte no amaga inconsistències com aquesta. De totes maneres, els físics moderns són conscients que la distància que sembla requerir l'objectivitat mai no és tan gran com es vol, i que els objectes d'estudi, per autònoms i distants que semblin, no deixen de ser una construcció de l'observador humà. Sovint, aquesta consciència té com a resultat, tal volta sorprenent, que la filosofia de la física quàntica i de la física de la relativitat són molt més a prop de la de les ciències socials (almenys en la versió més crítica) que no pas ho estava la de la física clàssica.

La recollida de material verbal en el si d'una interacció permet accedir, en certa manera, a l'“interior” del subjecte estudiat; permet entrar una mica en la seva subjectivitat: les seves opinions, els punts de vista, sentiments, emocions. És evident que aquest accés té les seves limitacions, que són les de la comunicació per mitjà del llenguatge. En tot cas, el llenguatge del subjecte o subjectes que estudiem és l'única “sonda” que tenim per tal d'interpretar-lo des de dintre del seu propi món.

Atès que l'observador ha d'establir una relació més o menys profunda amb aquest mateix subjecte, és possible que la pròpia subjectivitat es vegi implicada en la interpretació. Certament, l'observador s'hi ha d'implicar si realment es vol intentar col·locar en el punt de vista del subjecte, i guanyar així aquella **posició èmica** que permet l'observació participant.

De fet, pot controlar o intentar controlar més o menys aquestes possibilitats d'implicació, acostant-se més a aquesta posició èmica, o allunyant-se'n cap a una d'ètica. Corresponentment, podrà adoptar una actitud accessible, càlida, oberta, o bé una de freda, neutra, tancada. En aquest darrer cas, segurament es basarà en l'ús de consignes seguint un protocol més rígid, semblant al d'un procediment experimental.

2.2. Usos i graus de l'observació participant

Fins ara hem fet una caracterització global de l'observació participant, i n'hem insinuat solament les diferents variants. Aquestes deriven de la manera de tractar la relació observador-observat (amb més o menys implicació de l'observador), de l'apropament o allunyament de l'opció de control experimental i de la concepció del biaix de reactivitat. Ara ens aturarem en les principals d'aquestes variants, amb una mica més de detall.

L'observació participant es pot desenvolupar per diferents vies segons l'ús que es faci de la situació de registre i el grau d'implicació de l'observador en el subjecte o grup.

2.2.1. Usos de l'observació participant

Entesa com una estratègia de recol·lecció de dades, l'observació participant és una via obligada quan es volen aconseguir declaracions verbals d'un subjecte sobre si mateix, sobre altres subjectes o sobre el món, quan es vol interpretar el material així obtingut en profunditat, des d'un angle de visió pròxim al d'aquest subjecte.

En molts contextos –clínic, escolar, laboral– no hi ha altre recurs que aquest tipus d'observació. Per tant, sovint és inevitable utilitzar-la. Ara bé, el fet que s'utilitzi com a opció global deixa marge per a diferents implementacions en la pràctica.

L'observació participant es pot utilitzar de dues maneres diferents:

- Es pot utilitzar d'una manera negativa, “perquè no hi ha altre remei”, però amb cautela metodològica fruit de les suposades deficiències importants que pateix aquesta classe d'observació. Aquesta seria la seva utilització en una perspectiva quantitativa.
- Es pot utilitzar d'una manera positiva, aprofitant la relació social implícita i les peculiaritats de la situació de registre per tal de situar-se en una perspectiva de registre diferent, la qual, tot i presentar dificultats, permet obtenir informació densa, profunda i èmicament vàlida. Aquesta seria la seva utilització en una perspectiva qualitativa.

En definitiva, els avantatges i desavantatges de l'observació participant dependran de la posició prèvia de l'observador que se'n serveix: allò que per a un investigador qualitatiu pot ser una virtut, per a un de quantitatiu pot ser un defecte. I a l'inrevés.

Això no ens ha de desconcertar. En tot cas, cada línia metodològica –qualitativa i quantitativa– té el seu enfocament i la seva utilitat per a certs materials i certs objectius de la investigació. En el quadre següent hem resumit aquests enfocaments dins de la pràctica de l'observació participant.

Valoracions de l'observació participant segons l'enfocament metodològic adoptat

Punt de vista qualitatiu o èmic	Punt de vista qualitatiu o ètic
Permet accedir a la subjectivitat d'un ésser humà establint amb ell una relació social i recollint informació verbal de primera mà	Per tal d'obtenir informació verbal directa és inevitable establir una relació amb el subjecte, però aquesta relació genera biaixos i s'ha de controlar.
La manca de control i espontaneïtat de la relació amb el subjecte permet potenciar al màxim l'autenticitat de la informació obtinguda, la seva validesa en el marc d'aquesta relació en concret. Així l'observació participant es decanta cap al mètode observacional.	Un protocol clar i unes consignes permeten exercir control sobre el desenvolupament de la interacció, a fi que la informació recollida sigui objectiva, vàlida amb independència de l'observador que l'hagi obtingut. L'observació participant s'ha de decantar cap al mètode experimental.
El concepte de reactivitat, entès com a biaix, no és pertinent. Si el subjecte ens enganya, l'engany forma part de la informació <i>sui generis</i> produïda en una interacció concreta.	La reactivitat és un biaix a evitar i l'engany n'és una de les manifestacions.
La familiarització progressiva del subjecte amb l'observador serveix per augmentar-ne la implicació mútua, la qual cosa facilita l'intercanvi de punts de vista i l'empatia.	La familiarització progressiva del subjecte amb l'observador serveix per a estalviar errors i biaixos, ja que comporta l'adaptació del subjecte a una situació de registre artificial.

2.2.2. Graus de l'observació participant

D'altra banda, l'observació participant ofereix diferents modalitats que corresponen amb diferents graus d'implicació o apropament de l'observador respecte al subjecte.

No cal dir que els graus d'implicació més grans i intensos seran compatibles amb una perspectiva èmica de la investigació, en la qual hi pot haver una empatia o compenetració considerables entre el científic i el subjecte; en canvi, els graus d'implicació més baixos comporten una actitud més aviat ètica per part de l'observador i un intercanvi comunicatiu més pobre.

I, com podeu endevinar, els primers tendiran menys als protocols i consignes rígides –d'estil experimental– que els segons.

Distingirem **quatre modalitats** d'observació participant, que són producte de quatre nivells o graus d'implicació de l'observador en el subjecte o grup estudiats. Definirem de manera pràctica i funcional la noció d'*implicació*. Per a nosaltres serà igual a la mesura o extensió en què el codi del subjecte i el de l'observador se superposen o intersequen.

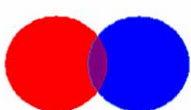
Aquestes quatre modalitats corresponen a graus creixents o decreixents d'aquesta implicació i són:

- 1) l'observació actuant,
- 2) l'observació implicada,
- 3) la participació-observació i
- 4) l'autoobservació.

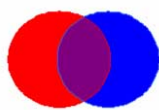
En la figura següent hem simbolitzat aquestes quatre modalitats mitjançant interseccions de cercles que representen la mesura variable en què observador i subjecte comparteixen el seus "codis".

Les quatre modalitats d'observació participant segons la grandària de la intersecció entre els codis de l'observador i l'observat

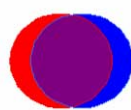
- observador
- observat

Observació actuant

Observació implicada

Participació-observació

Autoobservació

Codi

Per *codi* entenem el sistema de valors i d'interpretació que actua en la interacció observador-observat, sobretot els sistemes de comunicació, inclosos el llenguatge, l'expressió, el gest; però també el pensament: les representacions, les ideologies, les creences, els gustos, els punts de vista, etc.

A continuació, exposarem els trets fonamentals de cadascuna d'aquestes modalitats.

1) L'observació actuant¹

⁽¹⁾Sovint anomenada *observació participant limitada*.

En aquesta classe d'observació, es compleixen les condicions mínimes següents:

L'observador estableix una relació formal amb el subjecte.

Per tant, el subjecte sap que és estudiat i generalment coneix l'observador, el percep.

Ara bé:

Aquesta relació és impersonal i distant. L'observador fa bàsicament d'espectador –espectador conegut, això sí–, sense interactuar amb el subjecte fora de les consignes i instruccions prèvies a la sessió d'observació.

Si hi ha una mica més d'interacció, aquesta és puntual, circumstancial o anecdòtica. Si l'observador és davant d'un grup, no s'hi involucrarà.

Per tant:

- L'observador es pot considerar extern i passiu. El subjecte també és, a la força, passiu; no s'adreça activament o espontàniament a l'observador, ja que aquesta possibilitat queda fora del protocol.
- El balanç entre objectivitat i subjectivitat s'inclina a favor de la primera.
- Tot comptat i debatut, veiem que aquesta modalitat és molt propera a l'observació no participant per la distància que s'estableix entre observador i observat.
- No obstant això, igualment té trets experimentals, els quals es posen en relleu en la voluntat de controlar el protocol de registre i la interacció amb el subjecte.
- Si malgrat tot considerem aquesta modalitat com a participant és perquè subjecte i observador es reconeixen mútuament en els rols respectius i existeix la base per a una interacció més plena, encara que, en la pràctica, aquesta sigui purament virtual.

- Conseqüentment, haurem de considerar l'observació actuant més ètica que èmica.
- Amb tot, com que les fronteres entre aquestes modalitats no són nítides, hem de dir que també hi ha graus dintre de l'observació actuant: des dels casos en què l'observador és un simple testimoni, percebut però mut, de l'activitat del subjecte o del grup, fins als altres en què el grau d'intervenció és més gran, com en l'exemple que podeu consultar a continuació.

Observació actuant i observació participant

Sovint, en la literatura, aquest tipus d'observació es considera no participant, ja que l'observador no participa realment en allò que estudia. Alguns autors distingeixen observació no participant visible o indiscreta (*obstrusive*), en què l'observador és conspicu, de la invisible o discreta (*non obstrusive*), en què l'observador no és percebut. Per a nosaltres la segona correspondria a l'observació no participant a seques, mentre que la primera coincidiria amb l'observació actuant de què estem parlant ara.

En aquest text, com haureu comprovat, hem donat un sentit més ampli i –al nostre parer– més sistemàtic a l'observació participant. Des del nostre punt de vista, la qüestió decisiva no és si aquest observador hi participa o no, sinó si estableix una relació amb el subjecte o no, relació que, en tot cas, és la condició *sine qua non* de la participació.

És més important, com a criteri classificatori, l'existència o no d'una relació amb el subjecte o grup que no pas la d'una participació més gran o més petita en la vida d'aquests. La diferència clau està en si l'observador se sent vinculat o no amb la persona que observa (encara que sigui passivament, com a espectador) i en si el subjecte se sap o no observat, contemplat, per una persona amb la qual manté un vincle social, més formal o més personal.

Exemple

Imagineu una dinàmica de grup en la qual el moderador-observador actua de la manera següent: arriba a la sala on té lloc la sessió, dóna un parell de consignes (*seieu, si us plau, comencem...*) i un cop plantejat el tema del dia dóna la paraula a un dels subjectes. A partir d'aquest moment ja no intervé més, si no és per donar la paraula algú, o per corregir o interrompre puntualment. Des de la seva butaca, situada una mica apartada del grup o des d'una tarima (com un professor a l'aula), aquest moderador dirigirà la sessió sense mantenir relacions més profundes amb cap dels individus que hi participen. A més tampoc no tindrà lligams íntims amb ells fora de la sessió. En cap moment no abandonarà el rol directiu, jeràrquicament superior, per confondre's amb el grup.

Aquest seria el cas de moltes sessions clíniques (teràpèutiques) durant les quals es recullen dades. I cal reconèixer que difícilment podrien ser d'una altra manera. Com podreu comprovar, les entrevistes tancades, molt estructurades i directives, encaixarien igualment en aquesta modalitat d'observació participant. L'entrevistador pregunta des d'un costat de la taula i el subjecte respon des de l'altre o emplena un qüestionari.

Ni l'un ni l'altre s'aparten de les instruccions que dona el protocol o se n'aparten poc, accidentalment o estratègicament (potser per donar confiança al subjecte), cada un fixat en el seu rol.

2) L'observació implicada²

⁽²⁾ Sovint anomenada *observació participant no limitada*.

En aquesta classe d'observació:

- L'observador estableix una relació d'intensitat variable amb el subjecte, més informal i profunda que en l'observació actuant. Hi interactua sovint, de vegades continua en un determinat context. Si és davant d'un grup, hi actuarà com un membre més.
- El subjecte, o subjectes, no solament coneix l'observador, sinó que s'hi pot adreçar amb llibertat variable, segons els casos.

Per tant:

- És una observació plenament participant. La interacció permet l'intercanvi comunicatiu sense traves o amb poques traves.
- L'observador és actiu.
- La distància entre observador i subjecte o grup observat és molt més petita que en l'observació actuant. La relació pot arribar a ser personal.
- Ara el problema de l'observador no serà el de guanyar prou distància respecte al subjecte per tal de ser objectiu, sinó el de no atansar-s'hi tant, identificant-s'hi, de manera que perdi tota objectivitat, tota perspectiva sobre els fets que estudia.
- L'observació implicada s'aparta tant de l'observació pura com de l'experiment; l'observador se situa en una posició típica de l'antropòleg de camp o de l'educador.
- Som, doncs, davant d'una modalitat d'observació participant en què el component èmic és molt més gran que l'ètic.

Mètodes etnogràfics

Aquesta classe d'observació és la que tradicionalment en l'etnologia i constitueix el cor dels mètodes etnogràfics. L'antropòleg ha de mantenir vincles consistents amb els indígenes, aprendre'n la llengua, els costums i valors, parlar-hi força en un clima de mínima confiança i respecte. Altrament, difícilment podrà fer interpretacions correctes del món pel qual s'interessa.

En general, una entrevista oberta, poc estructurada i poc dirigida, desenvolupada amb pocs formalismes però amb intensitat i profunditat, és un instrument bàsic per a dur a terme una observació participant implicada.

3) La participació-observació

En aquesta classe d'observació:

- L'observador no és un científic professional o semiprofessional, format en el si d'un grup d'investigació o en un programa universitari.
- L'observador és membre d'algun dels grups socials de pertinença del subjecte (família, col·lectiu laboral, amics, etc.). Hi ha, doncs, un vincle preexistent entre observador i observat. Respecte al subjecte, l'observador pot ser el pare, la mare, el cònjuge, el mestre, el company laboral, l'amic o amiga, etc.

Per tant, aquest observador és un profà en temes d'investigació i necessitarà algun entrenament, instruccions i guia per tal de complir bé la seva tasca. Haurà d'estar sota la supervisió del científic que ha organitzat la investigació i la dirigeix, seguir el protocol creat per ell (tanmateix, és probable que aquest mateix protocol hagi estat negociat fins a cert punt per tal d'adaptar-lo a l'observador i a la situació interpersonal de registre).

Per tant:

- És una observació plenament participant. Els trets d'aquesta modalitat són els de l'observació implicada.
- Està garantit que l'intercanvi comunicatiu serà força lliure i fluid; la relació, personal; la distància respecte al subjecte, mínima; el clima, de confiança.
- El subjecte serà màximament accessible en l'espai i el temps; la llibertat de moviments de l'observador respecte a aquest subjecte representarà un avantatge.
- Com en el cas de l'observació implicada, la dificultat principal serà evitar interpretacions excessivament centrades en el punt de vista del subjecte, a causa de la identificació de l'observador amb el subjecte, de la seva proximitat social o afectiva, de la falta de perspectiva, en definitiva.
- En aquest cas, però, l'observador virtual, l'investigador que, a distància, dirigeix l'acció de l'observador real en el subjecte, examina els materials que aquest darrer li subministra, mentre el guia, orienta i instrueix a fi que els materials recollits ofereixin un mínim de qualitat científica.
- Es tracta d'una observació èmica pel que fa a la posició de l'observador real; en canvi, l'hem de jutjar ètica si la considerem des del punt de vista de l'observador virtual.

- Aquesta modalitat es dedica, quasi exclusivament, a l'observació d'individus, i descarta la de grups per raons pràctiques (imagineu un encarregat de secció que hagués d'observar tots els empleats a càrrec seu o una mare de família que hagués d'estar atenta a tots els seus fills).

Proximitat de l'observador

Hem d'entendre que un aspecte important de la tàctica d'aquesta observació és excloure totes les situacions i els observadors que en limitin les possibilitats. Així, no tindria sentit que un treballador sotmès a assetjament laboral fos observat pel mateix cap responsable d'aquesta situació.

A banda d'això, hauria de ser igualment clar que la proximitat entre l'observador i el subjecte depèn del tipus de relació que s'utilitzi per a dissenyar el registre: així les dades que obtingui una mare sobre la seva filla petita tindran més valor, en el context d'una participació-observació, que les que aquesta mateixa dona obtingui d'una companya de feina.

4) L'autoobservació

En aquesta classe d'observació:

- No hi ha observador pròpiament dit, en tant que agent separat, extern i situat enfront del subjecte.
- Els rols d'observador i observat coincideixen en la mateixa persona; l'observador és l'observat, i viceversa. Estem parlant, doncs, d'un individu que s'observa a si mateix, s'autoobserva i genera, un cop fets els registres, un autoinforme.

Semblantment a la participació-observació, aquest individu no és un científic, un professional de la investigació, sinó un profà, per la qual cosa necessitarà formació, entrenament i supervisió del científic que ha dissenyat la recollida d'informació.

Per tant:

- Aquesta modalitat és el límit de l'observació participant: la participació o identificació de l'observador amb l'observat és total.
- La distància respecte al subjecte serà zero.
- El decantament cap al punt de vista de l'observat serà, en conseqüència, inevitable i quedarà reflectit en l'autoinforme. Sovint hi haurà el perill que aquest autoinforme, més que reflectir el comportament real, projecti l'estructura interna de la persona que l'ha confegit.
- Ara bé, com en el cas anterior, aquest decantament podrà ser corregit per l'entrenament i per la supervisió del científic o observador virtual que dirigeix el procés de registre.

- En línia amb els punts anteriors, direm que els protocols emprats en autoobservació solen considerar el registre d'accions fàcilment observables i objectivables, a fi de contrapesar les interpretacions molt subjectives i centrades en el punt de vista propi. Sobre aquesta base, és erroni atribuir a l'autoobservació una intenció inexorablement introspectiva.
- Per la mateixa raó, es prefereixen els autoinformes concurrents als retrospectius. Els primers són generats per l'observació de conductes presents que el subjecte manifesta en el mateix interval temporal que les registra (el mateix dia, setmana); els segons obliguen l'autoobservador a recordar comportaments més remots en el temps, per la qual cosa el risc d'equivocar-se o falsejar la informació és superior.
- També com en el cas de la participació-observació, aquesta és una modalitat d'observació rotundament èmica pel que fa a la posició de l'autoobservador; en canvi, l'hem d'estimar ètica si la considerem des del punt de vista de l'observador virtual.
- Per raons fàcils de comprendre, aquesta modalitat tampoc no es dedica als grups, sinó solament als individus.
- Una peculiaritat de l'autoobservació és que genera una classe especial de reactivitat: l'autoreactivitat. En contextos clínics es considera que l'autoreactivitat pot tenir valor terapèutic.

Autoinformes

En els punts anteriors hem suggerit diversos recursos sobre com es pot recuperar l'objectivitat en una modalitat de registre tan constitucionalment subjectiva com l'autoobservació. Tanmateix, aquests recursos impliquen una presa de posició de l'observador en el continu ètic-èmic o objectiu-subjectiu. Ens podem trobar casos en què el científic renunciï a tota objectivitat, interessat com està en l'afluència d'informació lliure de restriccions, espontània, per part del subjecte, per bé que aquesta informació sigui subjectiva, no verificable empíricament. En el diagnòstic clínic o terapèutic aquesta possibilitat és plausible. En l'altre extrem, podem trobar autoinformes que han estat controlats i dirigits fins a l'últim detall, cercant la màxima objectivitat. Això seria convenient i acceptable en intervencions terapèutiques, clíniques, educatives, socials. Així, per exemple, en certes teràpies contra el trastorn per estrès posttraumàtic canalitzades mitjançant autoinformes, la víctima tractada haurà de consignar diàriament les seves activitats, etc. Aquests continguts són objectivables immediatament i seran registrats mitjançant categories de classificació elaborades pel terapeuta.

L'observació participant, entesa qualitativament, permet les modalitats actuant, implicada, la participació-observació i l'autoobservació segons la implicació creixent de l'observador.

2.3. La interpretació en el context de la interacció i el diàleg

L'observador participant interpreta el comportament de persones, grups o societats mitjançant els diferents tipus d'informació que li arriben en el curs de la interacció amb els individus.

L'observador que recull dades mitjançant els punts interactius que estén cap a les persones ha d'estar atent a tres fonts d'informació:

- 1) el que diu el subjecte;
- 2) el que comunica o fa el subjecte al marge de les seves paraules (amb expressions, gestos, accions, etc.);
- 3) i el context o situació en què es troben ell mateix i el subjecte.

La font 1) pot donar lloc a gravacions acústiques (en l'època actual) i a les transcripcions escrites posteriors, o bé a documents quan, més que basar-se en allò que diu el subjecte, l'observador aprofita el que escriu –ell o la societat a la qual pertany. Els materials generats per les fonts 2) i 3) s'han de recollir mitjançant anotacions en forma de diari o quadern de camp o, alguna vegada, en forma de plantilles de registre estructurades. Sigui com sigui, adoneu-vos que en els tres casos la informació en perspectiva qualitativa produeix un text: transcripcions o documents, per la banda del subjecte; anotacions de caire narratiu o més estructurades, per la banda de l'observador. La base de la interpretació és, doncs, el text. Convé recordar aquesta circumstància, gens trivial, amb vista a l'exposició del mòdul 4, ja que allà ens concentrarem en les característiques d'aquests textos i introduïrem la manera d'interpretar-los.

Aquestes tres fonts poden dur a interpretacions convergents, o no; i per descomptat totes tres són compatibles amb l'observació participant tal com l'hem caracteritzada en els apartats anteriors, ja que les dues primeres impliquen una actitud majoritàriament intencional del subjecte envers aquest observador posat en el seu rol (actitud que no és possible en l'observació no participant perquè el subjecte ni tan sols coneix l'existència d'un observador), mentre que la tercera exigeix que observador i observat comparteixin la mateixa situació social en el moment d'interactuar.

Naturalment, aquesta actitud intencional focalitzada cap a l'observador, el tipus de context, com també la quantitat i qualitat d'informació que tot plegat generi dependran en gran part de la classe d'observació participant que es practiqui, més o menys implicada, en vincles més o menys consistents. Particularment, la informació contextual serà més pobre en l'observació actuant que en la implicada o en la participació-observació, atès que en la primera d'aquestes modalitats és l'observador qui fixa les coordenades de la situació

(per exemple, en una dinàmica grupal o en una entrevista laboral), mentre que en les segones la delimitació de la situació és establerta, voluntàriament o involuntàriament, per la persona o pel grup estudiats (com es posaria de manifest en abordar una banda juvenil en el seu local o un presoner en la sala de visites). Quan el context és definit per l'observador per tal d'estandarditzar les condicions de la interacció, es guanya capacitat de **replicació** però es perd el detall del rerefons en què té lloc la relació.

En realitat, en la nostra vida quotidiana, quan conversem amb algú no solament responem, preguntem o actuem guiats pel que diu, sinó també per l'entonació o la prosòdia, per l'expressió de la seva cara, pel gest, per la postura, per la gent que hi ha al voltant, per les circumstàncies en què progressa la conversa (podem ser a casa seva o a casa nostra, a la feina, al carrer, en un acte públic...), etc. La diferència entre un conversador corrent i un científic és que, per a aquest, tots aquests canals són –o haurien de ser– captats conscientment i ordenadament i que cada un contribueix, d'alguna manera, a la interpretació dels altres d'una manera coordinada i sistemàtica.

A més del tipus d'observació practicada, un altre factor que influeix en la quantitat i qualitat de la informació que arriba a l'observador participant és el temps que ha estat en contacte amb el seu objecte d'estudi i, en conseqüència, el grau d'habitució i penetració en el món de la persona o en el sistema social estudiats: òbviament, no obtindrà la mateixa informació a l'inici del procés d'investigació, quan, com a investigador qualitatiu, tot just ha començat a formar vincles amb els subjectes i a copsar les regles i claus que governen l'accés a aquesta informació, que quan ja està plenament establert en aquest món o en aquest sistema i domina raonablement els codis personals o socials que regulen el comportament de persones i grups. A mesura que l'investigador s'adapta a la persona o al grup que vol analitzar i interpretar, i a mesura que aquests s'hi acomodin, la fluïdesa de la interacció augmentarà i, per tant, el volum i l'interès de la informació rebuda també incrementaran.

Finalment, la interpretació dels materials proporcionats per l'observació participant ha de tenir en compte que la informació disponible es distribueix en diferents plans de la realitat interpersonal i social, des de la qual l'interlocutor aporta sobre si mateix i les seves relacions més properes fins a la que aporta sobre els altres i sobre les relacions dels altres. L'observador participant no pot donar el mateix valor a les revelacions que un subjecte fa sobre ell, la seva família i els seus amics que a les que fa sobre els amics dels seus amics o les coneixences dels membres més allunyats de la seva família, tot i que –evidentment– aquesta informació també haurà d'interessar i ser interpretada. La conseqüència directa d'això, des del punt de vista del cobriment de la informació (o del "mostratge", en una perspectiva quantitativa), és que cal interactuar amb el màxim de subjectes en un marc interpersonal o grupal determinat, a fi de poder generalitzar, mitjançant tàctiques de **triangulació**, totes les informacions procedents de cadascun dels nòduls de la xarxa social considerada.

Triangulació

La triangulació és una tàctica genuïnament qualitativa que permet generalitzacions extensives o –dit d'una altra manera– que abracen els diferents punts de vista individuals i socials o les diferents aproximacions metodològiques que són possibles respecte a un objecte d'estudi. Trobeu plenament desenvolupat el concepte aquesta assignatura.

L'observador participant interpreta textos que són fruit tant de l'aportació dels subjectes com de la mateixa narració d'allò observat; i considera tant el que diuen les persones com el que fan, com el context en què ho diuen o ho fan.

3. L'observació no participant en perspectiva qualitativa

3.1. Els trets essencials de l'observació no participant

En l'observació no participant amb vocació qualitativa, l'observador recull informació significativa del subjecte observat sense establir-hi interacció i, per tant, sense que ell se n'adoni.

La caracterització que farem de l'observació no participant descansarà sobre els mateixos criteris aplicats a la participant, a partir de la definició inicial que hem donat en el mòdul 1. D'aquesta manera, podrem fer una comparació profitosa entre aquestes dues tàctiques de recollida d'informació.

3.1.1. La distància observador-observat

En aquesta modalitat d'observació el científic observa el subjecte o grup sobre el qual es focalitza l'atenció sense que hi hagi cap intercanvi d'informació amb ell. De fet, això vol dir que l'observador rep informació del subjecte, al qual veu o sent, però no n'hi envia de cap mena en retorn.

Per consegüent, no hi ha cap possibilitat d'interacció, de relació social. El subjecte o grup no pot saber que és observat, estudiat. No està en condicions d'identificar l'observador com a tal. Tampoc no se li ha comunicat prèviament que hi ha una investigació en curs en la qual figura com a subjecte. En suma, hi ha una asimetria total d'informació: el científic sap què està passant i el subjecte no.

L'observador, doncs, es manté "a distància" del subjecte. És un espectador que no participa en allò que contempla. Aquest ocupa la mateixa posició epistemològica que una formiga en el visor del microscopi o un planeta en el del telescopi. De manera que la posició d'un observador no participant o extern, en contrast amb la de l'observador participant, no genera reactivitat, ja que el subjecte és totalment ignorant o innocent; no se sap investigat o observat.

La ignorància o innocència del subjecte es pot aconseguir per tres vies:

1) **Augmentant la distància física entre observador i observat.** Aquesta separació ha d'impedir que l'individu estudiat capti la presència de l'observador (si la captés estaríem entrant, virtualment, en una situació d'observació participant). Aleshores el registre ha de recórrer a tota una tecnologia de la magni-

ficació o l'atansament de la imatge perceptiva, semblant a la de l'espionatge o el periodisme de xafarderies: teleobjectius, prismàtics, micròfons direccionals de canó, etc. En aquests casos diem que l'observació és distant.

2) Amagant l'observador. L'ocultació de l'observador persegueix igualment la seva invisibilitat des del punt de vista del subjecte. Ara el registre aprofita una tecnologia emparentada amb l'anterior: miralls unidireccionals, càmeres ocultes i/o teledirigides, espiells; o recorre directament a l'amagatall més a l'abast. Llavors diem que l'observació és oculta. L'observador que la practica és, funcionalment, un *voyeur*.

3) Estudiant subjectes naturalment "innocents". És obvi que si prenem dades sobre un nadó, un retardat profund o un insecte, la capacitat de detecció d'un observador per part d'aquests subjectes és nul·la. Justament la dificultat en aquests casos seria aconseguir una situació d'observació participant.

No cal dir que, en qualsevol d'aquestes condicions, l'observació és predominantment ètica. Només podrà ser èmica en la mesura en què l'observador conegui prèviament el subjecte o el codi lingüístic, gestual, instrumental, utilitzat pel subjecte. Però, en principi, la mirada d'aquest científic serà externa al sistema, grup o subjecte investigats, atès que no s'hi pot relacionar.

- L'avantatge és que aquesta observació ètica s'instal·la plenament en el paradigma de l'objectivitat, defensat i mantingut pel positivisme i les ciències naturals: l'observador no es veu pertorbat per cap biaix a causa de la influència o contrainfluència d'un subjecte amb el qual interactua i pot, suposadament, adreçar el seu esguard net, lliure d'impediments, cap a allò que figura com a focus de l'interès científic.
- El desavantatge és que, sense interacció, sense preguntar al subjecte ni parlar-hi, difícilment s'hi pot aprofundir, indagar en la seva subjectivitat, per la qual cosa la interpretació del seu comportament esdevé problemàtica.

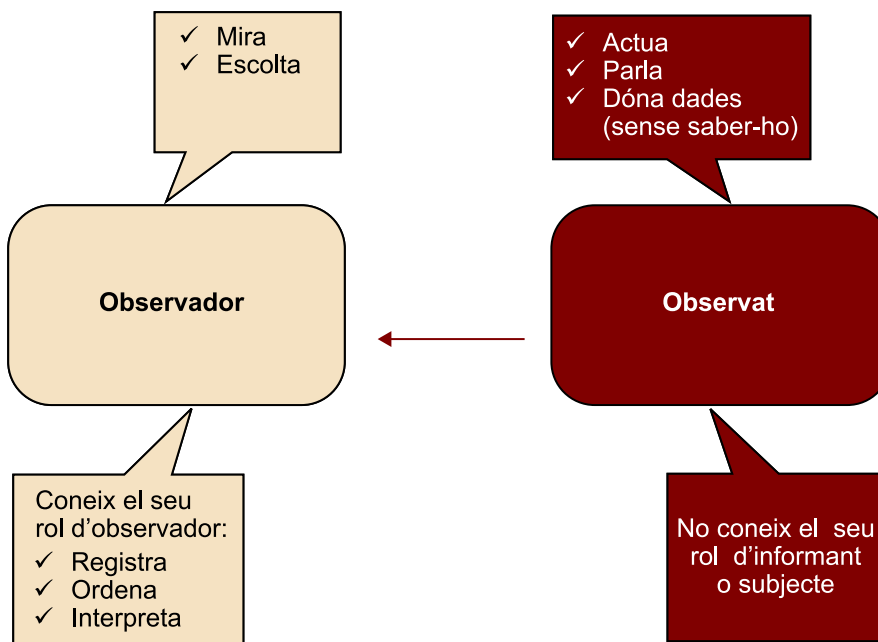
Tanmateix, la interpretació és possible –i més en una opció qualitativa– però ha de recolzar sobre altres bases. En general, depèn del context, categoritzat, classificat. Atès que el subjecte no ens podrà lliurar verbalment les claus, els indicis, necessaris per a la interpretació de les seves accions, caldrà que pensem atenció als contextos en què es produeixen si les volem desxifrar, si els volem donar una interpretació plausible.

En continuïtat amb el punt anterior, la informació recollida per l'observació no participant pot ser verbal o no verbal. Una observació no participant amb vocació qualitativa, a banda de comportaments verbals, podrà registrar i analitzar comportaments no verbals sempre que siguin interpretables en termes de **significat**.

En la pràctica, doncs, l'observador registrarà el que diu el subjecte o les seves accions no verbals de caire expressiu o comunicatiu, per mitjà de les quals es transmet alguna significació personal, interpersonal, social o cultural (vocalitzacions emotives, expressions facials, gestos, postures, accions simbòliques, etc.).

En síntesi, una representació esquemàtica de l'observació no participant, en contrast amb les ja vistes de l'**observació participant** i l'**experimentació** en aquest mòdul, adoptaria la forma de la figura següent. El flux d'informació va de l'observat a l'observador, però no en direcció contrària. No hi ha comunicació sinó solament percepció d'un subjecte per part d'un científic entrenat.

El flux d'informació en l'observació no participant

Podeu veure que la diferència fonamental de l'observació no participant respecte a l'observació participant és que, en la primera, tal com es veu en la figura, l'observador no pregunta i el subjecte no respon, no sap que dóna dades ni que és una persona objecte d'observació.

3.1.2. L'observador no participant davant del flux significatiu del comportament

Com hem dit, l'observador no participant que practiqui la investigació qualitativa s'ha d'interessar pels nivells del comportament humà en els quals es palesen les significacions socials i culturals, en què el sentit de la conducta es dóna en el llenguatge o és traduïble a llenguatge.

Exemple

Si, per exemple, un observador qualitatiu estudia el joc d'un tenista, se'n podrà distanciar, no entrevistar-lo, però no podrà evitar atendre el que diu o expressa vocalment (exclamacions, sospirs, esbufecs) durant el partit, en els descansos o després d'acabar; la seva gesticulació quan reïx en un cop difícil o en falla un de fàcil; les indicacions al jutge àrbitre o al públic. S'haurà de concentrar en els aspectes molars del partit que donen contingut al ritual social i esportiu; no s'ocuparà –per exemple– de les velocitats de reacció, de la funcionalitat dinàmica dels cops o de la conveniència biomecànica de les postures a partir de filmacions. Aquests materials, que podran ser molt rellevants per a una part de la feina d'un entrenador, no són directament interpretables en termes socioculturals, no formen part de la codificació de la vida quotidiana, que és la que dona la informació pertinent en un enfocament qualitatiu.

Podem dir metafòricament que el criminòleg qualitatiu contempla el curs de la conducta com un criptògraf segueix una seqüència de signes d'un llenguatge més o menys conegut, o com un antropòleg o un lingüista atenen una cadena de sons o de paraules, també d'un cert llenguatge, el codi del qual coneixen més o menys.

El criminòleg qualitatiu que fa de simple espectador sol modelitzar la conducta com una sèrie o **seqüència**; una seqüència de comportaments-signe o d'accions, en comptes d'una seqüència de sons significatius o de paraules.

La preparació d'aquest material seqüencial, prèvia a la classificació, al registre i mesurament, també manté semblances innegables amb la preparació del material lingüístic:

1) **Preparació del material lingüístic.** Imaginem una frase com la següent, representada tal com se sent:

“El professors'ha aixecat delataulaihasortitalpassadís.”

Els lingüistes apliquen dos tipus d'anàlisi a aquest material.

D'una banda, segmenten o divideixen el continu de sons, o de signes escrits, en la dimensió seqüencial o temporal, mitjançant criteris sintàctics i considerant diferents nivells d'anàlisi o articulació del llenguatge. El conjunt de signes que se segmenta és, doncs, el dels que són presents en la cadena. La tirallonga de signes anterior es podria dividir en fonemes o en monemes o paraules. Si la dividim en paraules, que són a la vegada unitats formals i de significat, la segmentació produirà òbviament (sense entrar en subtileses conceptuals) aquesta oració:

“El professor s'ha aixecat de la taula i ha sortit al passadís.”

En aquest cas, tractant-se del català, la separació entre cada signe i el següent no ha plantejat gaires dificultats. Si ens haguéssim enfrontat a una llengua o un codi desconegut, segurament ens haurien faltat criteris per a saber quan acabava una unitat semàntica o de significat i començava la següent. És el problema dels criptògrafs que intenten desxifrar llengües antigues.

D'una altra banda, cadascuna d'aquestes unitats que hem anomenat *paraules* forma part de sistemes o categories de classificació abstractes que els lingüistes de vegades anomenen *paradigmes*. Les categoritzacions poden ser de diferents tipus i sempre impliquen la substituïbilitat dels elements de la cadena presents per part d'uns altres d'absents.

Exemple

Així el terme *professor* és a la vegada subjecte de l'oració (pertany al conjunt de subjectes possibles) i substantiu (pertany al conjunt de substantius possibles). Podria ser substituït per *professora*, *conferenciant*, *home*, etc. *Ha sortit* és un predicat verbal, un verb en pretèrit perfecte d'indicatiu, un verb de moviment, el qual podria ser canviat per *ha marxat* o *ha corregut*, però també per *surt*, *està sortint*, etc.

2) **Preparació del material de comportament.** El treball preparatori de l'activitat de mesurar o analitzar una seqüència d'accions és comparable al que acabem de descriure. L'observador del comportament humà també assisteix a un flux continu i en principi indiferenciat de moviments corporals i desplaçaments en l'espai (en comptes de sons), flux que ha de ser dividit en unitats significatives, categoritzables o classificables. Per tant, davant del comportament humà lliurement desplegat en situacions naturals i quotidianes, el criminòleg ha de dur a terme tasques semblants a les que hem presentat abans.

Imaginem una seqüència com la que descrivia la frase que hem utilitzat més amunt. La frase era força sintètica, però l'encadenament d'actes que integren l'acció, davant dels ulls de l'observador, segurament es podria haver detallat molt més. En un **registre narratiu**, que ens brinda la matèria primera sobre la qual hem de treballar, la descripció podria tenir, per exemple, aquesta aparença:

Registre narratiu

"El professor s'interromp, mira la porta de l'aula, retira la cadira on seia, torna a mirar cap a la porta, es manté mig incorporat un moment i s'alça. Sense parar, aixeca la mà davant de la classe [sembla indicar que esperin] i va cap a la porta recorrent primer la tarima i baixant després a terra. Obre la porta, mira en ambdues direccions traient el cap i després desapareix al passadís."

L'observador haurà de polir aquest material abans d'analitzar-lo i, per fer-ho, es valdrà d'operacions de segmentació i categorització. Un resultat admissible d'aquest poliment podria ser la seqüència següent:

Segmentació i categorització

Interrupció → mirada focalitzada → acció instrumental → mirada focalitzada → alçar-se → desplaçament → avís (d'interrupció) → desplaçament → acció instrumental → mirada focalitzada → desplaçament

Cadena d'accions

Amb això no volem insinuar que l'estructura d'una cadena d'accions sigui realment idèntica a la d'una cadena lingüística; l'únic que afirmem és que les operacions de categorització i segmentació que s'apliquen a l'una i a l'altra mantenen certes semblances formals. En tot cas, la cadena d'accions ha de ser descrita mitjançant el llenguatge. No entrarem aquí en altres qüestions més complexes relacionades amb aquests temes.

L'observador ha construït una seqüència, segmentada en unitats significatives i mesurables, mitjançant criteris que permeten discernir quan finalitza un acte i en comença un altre.

Segurament seria excessiu dir que els criteris emprats per a aquesta segmentació són sintàctics, com en la segmentació d'una oració. En tot cas, aquests criteris tenen a veure amb les habilitats perceptives de l'observador, amb l'ordenació lògica de la conducta (abans de sortir d'una habitació, cal obrir la porta, mai a l'inrevés), amb els codis culturals que l'observador pot conèixer o no (s'avisar la gent que s'espera abans d'abandonar-la un moment), amb regles teòriques que aquest mateix observador pot ignorar o no i –sobretot– amb regles metodològiques.

En aquest cas concret, les convencions metodològiques aconseguen, entre altres objectius, transformar el registre narratiu precedent en una seqüència aparentment perfecta. Amb aquest fi, conductes que, de fet, no se segueixen les unes a les altres, es representen com si estiguessin en successió. Així, la tríada *desplaçament* → *avis* → *desplaçament* encobreix la circumstància que el professor fa el gest d'avis mentre està caminant cap a la porta, no després d'una parada i abans de reiniciar la marxa.

La segmentació, doncs, pot plantejar més o menys dificultats segons els casos. A més, quan l'observació sigui èmica i l'observador conegui prèviament el codi de segmentació les dificultats seran mínimes, de manera comparable al cas en què cal separar els elements d'una oració en una llengua coneguda. En la circumstància contrària, aquestes dificultats podran ser més serioses. D'altra banda, els segments aïllats formen part de sistemes de classificació o **categorització**. En realitat, els mateixos segments ja constitueixen categoritzacions de la conducta tal com estava descrita en el registre narratiu. Les operacions de segmentació i categorització són com les dues cares d'una mateixa moneda.

Aquestes operacions de classificació comporten naturalment un cert filtratge o selecció del material en brut servit pel registre narratiu, selecció que depèn del nivell d'anàlisi adoptat. Així, en l'exemple anterior, tant se val que el professor vagi per la tarima com caminant per terra: en tots dos casos categoritzem l'activitat com a desplaçament. O, vist en una altra perspectiva, comporten, com tota classificació, agrupacions dels ítems o casos concrets: així és indiferent que la mirada sigui cap a la porta o cap als extrems del passadís; sempre és una mirada focalitzada.

Noteu igualment, que les categories utilitzades exigeixen, a més de criteris de selecció o agrupació, o d'enumeració dels casos possibles (com en els exemples precedents), una definició funcional. Això és prou evident en la categoria *acció instrumental*, referida aquí a l'acte de retirar la cadira (per tal de poder-se alçar) i al d'obrir la porta (per tal de poder sortir i mirar a fora). És més econòmic definir l'acció instrumental com "tot comportament utilitzat com a mitjà per a assolir una finalitat observable *a posteriori*", que no pas enumerar tots els casos que, en la situació de registre, es podrien considerar accions instrumentals.

En l'observació no participant qualitativa, l'observador ha de dur a terme operacions de segmentació i categorització del material narratiu abans de mesurar-lo o analitzar-lo.

3.2. La interpretació en l'observació no participant qualitativa

L'activitat interpretativa de l'observador participant tenia el punt de suport principal en les respostes del subjecte. És clar que aquell observador podia interpretar directament el comportament del subjecte, verbal o no verbal, sense preguntar-li res; però la interpretació definitiva depenia del significat atribuït pel mateix subjecte als propis actes de parla o a les seves accions. L'observador no podia prescindir d'aquesta font d'informació.

En canvi, sabem que en l'observació no participant, l'observador no disposa d'aquest recurs, de manera que la seva interpretació del sentit de les frases o de les accions del subjecte es basa únicament en inferències d'aquest mateix observador a partir del material examinat, registrat.

Malgrat tot, com veurem aviat en parlar dels **informants**, no hi ha cap motiu per què l'observador no participant s'hagi de prohibir, un cop finalitzat el registre, preguntar al subjecte què pensa de les seves interpretacions, fins a quin punt hi està d'acord. Tanmateix, per bé que deixi un marge d'interpretació posposat fins a conèixer l'opinió del subjecte, no pot deixar d'interpretar mentre registra o anota la conducta; no pot perquè l'observador no participant

Lectures recomanades

Si voleu ampliar l'abast de l'anàlisi d'una seqüència d'accions feta fins aquí, podeu consultar:

D. D. Clarke (1982). "The sequential analysis of action structure". A: M. von Cranach; R. Harré (eds.). *The Analysis of Action* (pàg. 191-212). Cambridge (RU): Cambridge University Press.

D. D. Clarke; J. Crossland (1985). *Action Systems. An Introduction to the Analysis of Complex Behaviour*. Londres: Methuen.

P. Collett (1980). "Segmenting the Behaviour Stream". A: M. Brenner (ed.). *The Structure of Action* (pàg. 150-158). Oxford: Blackwell.

registra el comportament en forma categorial i ha de posar títol o “etiqueta” a cada segment d’activitat identificat, ha d’anar prenent decisions sobre el significat de cadascun d’aquests segments.

A partir de registres amb sistemes de categories, l’observador no participant desplega dos tipus d’activitat interpretativa: la categorial i la contextual.

3.2.1. La interpretació categorial

Aquesta és una interpretació que segueix el camí propi de la **inducció**: del cas particular a la classe o categoria general; de la mostra o manifestació concreta (*token*) al tipus general al qual aquesta pertany (*type*).

La interpretació va associada a les **regles d’identificació** de les categories; de reconeixement de cada acció o indicador concret i adscripció d’aquests a una de les categories previstes o a una altra. Cada acció possible en una sessió de registre, atesa una situació determinada, s’ha de poder classificar dins d’una de les categories del sistema utilitzat i consignar com una ocurrència d’aquesta categoria. Per tant, és una interpretació en línia, feta sobre la marxa, incorporada al mateix registre i repetida en cada ocurrència digna d’anotació.

La regla bàsica és, doncs, de **pertinença**: per a cada ocurrència de conducta prevista dins de l’objecte d’estudi hi ha d’haver una, i només una, categoria de classificació en què es pugui encabir aquesta ocurrència.

Exemple

Es pot pensar en un sistema de categories que classifica les diferents expressions d’agressivitat. Dèiem que hi ha les categories principals: A+ (agressió contra altres) i A– (agressió contra si mateix). Més enllà d’això, es distingeix la A+ entre A+/ (agressions contra coses) i A+ (agressions contra persones).

L’observador no participant detectarà una d’aquestes últimes dues accions i les classificarà com a A+/, és a dir, com una agressió contra una cosa.

Això, evidentment, és una classificació, però també és una inferència interpretativa que va d’accions concretes a classes de classificació abstractes i que consisteix a posar títol o etiqueta a l’acció: per exemple, el fet de pintar l’exterior d’un tren, alguns el consideren un acte de vandalisme (agressió contra una cosa), mentre que d’altres potser el veuen com la creació d’una obra d’art.

Així, doncs, podem dir que una interpretació categorial segueix la direcció avall → amunt i els canvis de nivell associats a les transicions

Indicador → subcategoria → categoria → objecte d’estudi

Aquestes transicions marquen un **recorregut interpretatiu**.

Ara bé, aquestes regles d'interpretació poden ser més o menys arriscades segons quina sigui la distància d'inferència. En l'exemple del mural el risc era menyspreable: és poc discutible que una persona que n'ajuda una altra a pintar està tenint una contribució positiva al projecte comú. Però imagineu altres inferències com les següents:

moviment continu sobre el seient → ansietat; somriure i mirada concentrada en l'interlocutor → actitud empàtica

O, a l'inrevés, jutgeu el problema que comportaria trobar indicadors concrets de la categoria *competència intragrupal*.

Estem parlant, doncs, de la **validesa** dels indicadors que donen cos a cada categoria. En casos com aquests és obvi que l'elecció d'indicadors per a les categories corresponents hauria d'anar inevitablement acompanyada d'operacions de validació.

Quan el que es categoritza és la conducta verbal el risc pot ser més petit, especialment si el mateix subjecte dóna conscientment o inconscientment claus sobre el sentit correcte d'allò que diu.

indicador → categoria

La relació indicador → categoria pot ser legitimada per la teoria o per investigacions anteriors. Així sabem que certs comportaments d'autocontacte o certes conductes estereotipades formen part dels símptomes o manifestacions conductuals de l'autisme. O que la dilatació de la pupil·la no solament depèn de la llum ambiental, sinó també de l'interès que desperta un fet o un objecte.

Altres vegades aquesta relació ha de ser provada empíricament. Llavors el treball de validació és comparable al que exigeixen els ítems d'un test en construcció. Tècnicament, una possibilitat de fer-ho seria utilitzar estadística multivariant (factorial, components principals, clústers, etc.) per a esbrinar com s'agrupen entre elles, o en relació amb diversos eixos de referència, les accions concretes que el subjecte va executant.

En suma, podem treballar amb categories més descriptives o més interpretatives. L'enfocament qualitatiu es decanta per les segones, que també són categories de tipus molar o global.

3.2.2. La interpretació contextual

Aquesta és una interpretació que es fa sobre la segmentació efectuada d'una seqüència de comportament. Per consegüent, depèn d'aquesta segmentació.

De l'afirmació anterior es desprèn que també és una interpretació aplicada a registres seqüencials de la conducta, verbal o no verbal, d'un o més subjectes, conducta entesa, per tant, en règim de procés.

Les regles d'interpretació són **contextuals**; això no obstant, els contextos utilitzats, perquè el material conductual es presenta en forma de seqüència o cadena, no corresponen a l'entorn en què es presenta la seqüència de conducta, sinó als esdeveniments anteriors i/o conseqüents a cada segment o acció particular.

Exemple

Suposem que, a punt de creuar un carrer, amb el semàfor en vermell, mirem distretament un vianant que està a punt d'entrar a l'entitat bancària que hi ha a l'altre costat. Quan ja obre la porta, aquesta persona gira cua vivament, s'allunya de la porta i, ja en plena vorera, treu el mòbil i fa una trucada (molt alterat). Mentrestant a nosaltres se'ns posa el semàfor en verd, creuem i, quan ja som lluny de la zona (i gairebé hem oblidat l'incident), sentim una sirena. Mirem enrere i veiem que un cotxe de la policia s'acaba de parar a poca distància del banc.

A tots se'ns acudiria que el vianant, quan era quasi dins del banc, s'ha adonat que hi havia un atracament i ha trucat a la policia, la qual ha vingut al cap de poca estona. L'acció de trucar amb el mòbil sobtadament i agitadament serà l'acció que s'ha d'interpretar.

- La hipotètica escena vista a dins del banc serà l'esdeveniment que aquí servirà de context anterior per a la interpretació.
- L'arribada posterior de la policia serà el context conseqüent.

Per tant, en haver-hi una doble interpretació, cap a l'anterior i cap al conseqüent, les regles essencials són dues i generen dos tipus d'interpretació:

1) Una acció en el present es pot vincular a altres accions o fets en el passat, els quals li aportaran el significat referencial.

Aquest significat sovint respon a la pregunta causal *per què*. Així, en l'exemple de l'atracament, el segment o acció *trucar amb el mòbil* es vincula amb un esdeveniment previ que correspon al segment *atracament al banc* o, si ho preferiu, a la pregunta de per què el subjecte truca amb el mòbil, respondrem amb la frase *perquè s'ha adonat d'un atracament*.

2) Una acció en el present es pot vincular a altres accions o fets en el futur, els quals li aportaran el significat funcional o intencional.

Aquest significat sovint respon a la pregunta finalista *per a què, amb quin objectiu, meta o finalitat, amb quina intenció*. Així, en l'exemple de l'atracament, el segment o acció *trucar amb el mòbil* es vincula amb un esdeveniment posterior

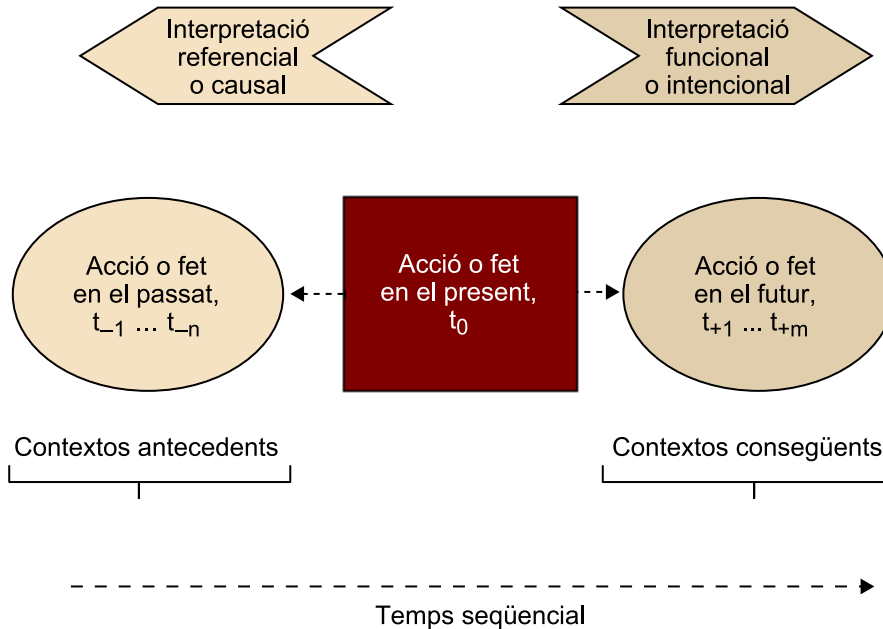
Vegeu també

En mòduls posteriors aprofitarem aquest concepte, fonamental en l'anàlisi de contingut.

que correspon al segment *arribada de la policia* o, si ho preferiu, a la pregunta *de per a què el subjecte truca amb el mòbil* responem amb la frase *per tal que la policia hi acudeixi*.

En la figura següent hem representat aquestes regles.

Esquema de la interpretació contextual sobre la base d'una seqüència d'accions, cap al passat o cap al futur

Un esquema triangular com el d'aquesta figura és present en àmbits tan diferents com la clínica sistèmica, l'interaccionisme simbòlic, la teoria de l'aprenentatge, el conductisme en general, etc., algunes de les quals amb repercussió en la criminologia. Prové del pragmatisme americà i, concretament, del lògic i filòsof Charles S. Peirce. Tanmateix, és clar que el nostre tractament se cenyeix al rendiment que aquest model dóna en la interpretació d'una seqüència segmentada de comportament, observada amb perspectiva qualitativa.

La interpretació antecedent-consegüent difícilment es pot fer sobre la marxa, en línia, com la categorial. En general, es fa **després del registre**, a la vista de la seqüència d'accions i fets registrats.

Dificultats tècniques

L'exemple en el qual hem basat la nostra explicació era voluntàriament simple i no hauria de servir per a ocultar les dificultats tècniques que una interpretació d'aquesta índole comporta. N'indiquem algunes.

En l'exemple les vinculacions cap al passat o futur descansaven sobre l'antecedent i el consegüent immediats, però certament això no ha de ser sempre així. El significat d'una acció pot remetre a esdeveniments molt anteriors, fins i tot remots, en el passat o a d'altres molt ajornats en el futur.

D'altra banda, les vinculacions no són sempre biunívokes o un a un. Una sola acció pot mantenir relacions seqüencials amb més d'una situació que l'hagi precedit o seguit, és a dir, amb més d'un context precedent o consegüent. Aquesta dificultat es resol avaluant la intensitat de les diferents vinculacions a partir de les freqüències d'associació entre les accions interpretades i cada context antecedent o consegüent possible, freqüències que serveixen per a estimar probabilitats de precedència o successió.

Així, cada segment o categoria corresponent a una acció possible es lliga a diferents accions o situacions prèvies o posteriors, en diferents posicions de la cadena, en cada cas amb una probabilitat associada de vinculació dintre de la cadena de segments. Les eines estadístiques que ens ajuden en aquesta mena d'anàlisi queden recollides dintre de l'anomenada *anàlisi seqüencial*.

V. Quera "Análisis Secuencial". A: T. Anguera (ed.). *Metodología observacional en la investigación psicológica*. Vol. 2: *Fundamentación* (pàg. 341-583). Barcelona: PPU.

Diguem, finalment, que l'exemple de l'atrancament era de caire interactiu, implicava una sèrie d'intercanvis entre el subjecte i l'entorn. Però la seqüència interpretada podria atendre només el curs de l'acció d'un subjecte, descriure'n el comportament sense incloure en la segmentació els escenaris ambientals amb els quals interactua. La interpretació contextual es pot aplicar, per tant, a seqüències interactives o a seqüències intraindividuals, i –també– a seqüències mixtes.

L'opció intraindividual era l'escollida en els exemples de segmentació de més amunt, aquells en què es descriu la cadena d'accions d'un professor des que s'aixeca de la cadira fins que obre la porta. En aquests casos, les possibilitats d'interpretació són una mica més limitades, atès que ens manquen els ancoratges ambientals de l'acció.

La interpretació categorial és una classificació i forma part de les operacions de registre; la interpretació contextual depèn de la segmentació i relaciona fets ordenats seqüencialment després del registre.

4. Exemples de protocols d'observació interpretativa

El protocol de l'observació és fonamental per a qualsevol investigació, perquè recull tota la informació recollida de l'investigador. Per a ser un bon arxiu d'informació, ha de ser sistemàtic i controlat.

Cal recordar que:

- No es tracta d'una reproducció de la realitat sinó d'una conservació re-constructiva.
- Cal diferenciar entre la descripció de les interaccions socials i la interpretació pròpia de l'investigador.

Per a sistematitzar el registre de la informació, es poden utilitzar diferents tècniques segons l'estructura de la codificació:

1) **Tècniques de registre tancat:** contenen un nombre finit de categories o unitats d'observació, prefixades *a priori* i mútuament excloents. Poden incloure: llistes de comprovació, escales d'estimació, sistemes de categories...

2) **Tècniques de registre obert:** capten un segment més ampli del context, poden partir d'unes categories prefixades, però les unitats d'observació es generen a partir de la informació obtinguda i són susceptibles de modificació durant el procés observacional.

4.1. Qüestions pràctiques

Una variant dels protocols d'observació interpretativa són les notes de camp. Inclouen els tipus de registre següents:

- El **diari de camp** amb impressions i emocions de l'observador amb data, hora, interacció social, lloc...
- **Dades "objectives":** lloc, persones presents, dimensió temporal (durada...).
- Informacions sobre l'**accés al camp**.
- **Resum del transcurs global** de la interacció.

- **Descripció detallada** d'aproximadament dues situacions observades i la seva integració en el context global; si és possible: distinció entre interaccions observades i interpretacions. Cal fomentar i argumentar les interpretacions amb comportaments i observacions.
- **Reflexió de la posició de l'observador:** sentiments, associacions (durant el transcurs de l'observació i la redacció del protocol).
- **Notes i idees** per a futures observacions.

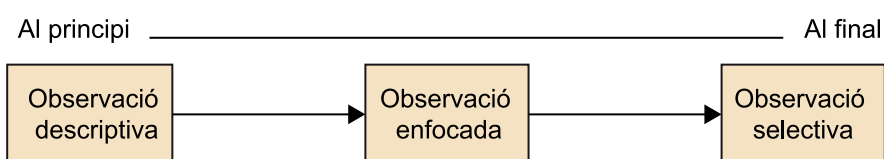
Per a redactar una nota de camp, les preguntes següents poden ajudar a guiar el registre:

DATA: _ HORA: _ LLOC: _

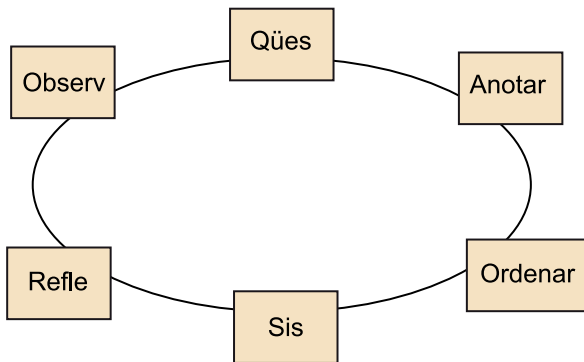
- Qui és a l'escenari? _
- Què fan els individus a l'escenari? _
- Com es relacionen i es vinculen els individus? _
- Quin idioma fan servir? _ Quin és el contingut de les converses? _ Quins llenguatges verbals i no verbals utilitzen? _ Hi ha estereotips? _
- Quant de temps es manté la composició del grup? _ Hi ha interaccions amb altres grups? _
- Altra informació descriptiva rellevant: l'enfocament i abast de l'observació - el mostreig.

Com que no es pot observar tot, cal triar persones, situacions, focus d'interès; els que facilitin l'accessibilitat als nuclis d'interacció social; els situats més immediats i propers al nucli; els que prometen més riquesa i intensitat; els que disposen de més informació per la seva sensibilitat idiosincràtica; els que es caracteritzen per la seva singularitat...

Per a fer el registre més eficaç, es recomana utilitzar l'estratègia d'"embut", d'anar del que és més general al que és més enfocat i específic, segons l'esquema següent:

Com en gairebé totes les tècniques qualitatives, es tracta d'un procés circular i no lineal:

A continuació, proposem algunes regles pràctiques d'orientació:

- Cal desprendre's de l'introductor (qui facilita l'accés al camp).
- No cal pecar d'enginy ni caure en la pedanteria.
- Evitar crítica.
- Evitar servilisme.
- Ser conscients del possible conflicte entre voluntarietat i capacitat dels informadors.
- Considerar la pròpia biografia de l'observador i el biaix que produeix durant l'observació.
- Reconèixer i saber afrontar els tests de fidelitat (portats a terme pels informants, observats...).
- Aprovar el test de prudència - saber callar coses que no aprova.
- Saber actuar davant del dilema d'una col·laboració exigida per actes que la pròpia consciència considera inadmissible.
- Evitar l'allunyament psicològic progressiu durant un temps prolongat d'observació participant.
- Evitar tendències a la ironia.
- Mantenir l'orientació inicial de la investigació, la destinació de la informació i el rol d'espia.

4.2. Exemple de tècniques de registre tancat en observació actuant: els espècimens de Barker

A continuació, presentem un protocol de recollida d'informació que il·lustra una manera d'orientar i organitzar el registre, corresponent als tipus d'observació participant exposats. Quant a les generalitats del registre en observació d'orientació qualitativa, ja han estat precisades en l'apartat anterior.

La tècnica del registre d'espècimens de Barker és un registre narratiu en condicions d'observació actuant que s'aplica en unitats ambientals anomenades *escenaris*.

Deixeble de Kurt Lewin, Roger Barker va desenvolupar la seva metodologia en el Centre d'Estudis Psicològics de Camp del Midwest (Midwest Psychological Field Station) sota els auspicis de la Universitat de Kansas. L'objectiu d'aquest centre, en mots prou significatius del mateix Barker, era:

"[...] facilitar l'estudi de la conducta humana i del seu entorn *in situ*, i donar a la ciència psicològica una possibilitat que, des de fa temps, té la biologia: gaudir d'un fàcil accés als fenòmens científics no afectats per la selecció i preparació que sofreixen en el laboratori".

Com es desprèn d'aquest paràgraf, l'orientació de Barker és declaradament observacional i centrada en el treball de camp. La seva metodologia és una aposta en aquesta direcció amb objectius propis de la psicologia i l'antropologia social, també aplicables a la criminologia.

4.2.1. Presentació: condicions del registre

Un espècimen, tal com suggereix l'ús que els naturalistes han fet d'aquest terme, és una mostra de comportament obtinguda en les condicions estipulades per Barker i col·laboradors. Un registre d'espècimens és, doncs, una recollida de mostres. En síntesi, les condicions d'obtenció d'aquestes mostres es refereixen als fets següents:

- L'escenari o context en què són recollides és natural i quotidià.
- El registre és de tipus narratiu. Això vol dir essencialment que la conducta s'anota a mesura que té lloc, en llenguatge senzill i descriptiu, sense classificar-la ni posar-hi etiquetes (aviat en veurem un exemple).
- El registre és interromput o continu dintre del període prefixat de recollida d'informació, període que sol ser llarg. Per això, de vegades, aquesta tècnica s'ha considerat un desenvolupament perfeccionat i sistemàtic dels diaris d'observació.

Lectures recomanades

Aquest és el text inicial de l'obra capital de l'autor que comentem: **R. G. Barker** (1968). *Ecological Psychology. Concepts and Methods for Studying the Environment of Behavior*. Stanford (CA): Stanford University Press. (La traducció és nostra.)

Això no obstant, la sistematització de la metodologia de Barker i col·laboradors és anterior a aquest text. Una de les seves millors presentacions amb relació a la investigació del comportament de la població infantil de Midwest és:

R. G. Barker; H. F. Wright (1955). *Midwest and its children*. Nova York: Harper and Brothers.

- La informació consignada és força detallada.

Un registre d'espècimens sempre va associat a un escenari determinat. Com veurem, l'escenari barkerià forma part del mateix sistema de conceptualitzacions que els espècimens. Aquesta tècnica no solament classifica la conducta sinó també les unitats d'entorn, ecològiques, en què té lloc.

Caracterització de la conducta: els episodis

L'observador es troba davant del curs del comportament d'un subjecte, en un escenari o situació particular i culturalment codificada (una classe, una reunió, una festa, una instància de compravenda). El comportament es contempla com a procés i, per tant, es modelitza en règim seqüencial. Les coses passen unes després de les altres en un enclavament fix, l'escenari al qual acabem de fer referència.

El material que es recull al llarg d'un període d'observació contínua ha d'estar segmentat en unitats significatives, igual que el flux verbal d'una persona se segmenta en paraules o frases amb sentit. Aquests segments són els episodis.

Com s'obtenen aquests episodis? En el registre d'espècimens no s'empren tècniques basades en intervals o en la intermitència de les anotacions, ja que aquestes imposarien una fragmentació artificial del flux de la conducta, la qual dependria dels interessos de l'investigador, i no de la significació i el ritme que el subjecte ha volgut donar a les seves accions.

Així, doncs, les unitats o els segments en què es divideix el flux conductual han de ser naturals, en el sentit que han de tenir la seva pròpia dinàmica espaciotemporal, i no la que els imprimiria el científic. Per sort, amb vista a la seva identificació, aquests episodis són molars, unitats grans, de durada moderada.

Exemple

Un exemple del que Barker entén per episodi seria un discurs al principi d'un àpat, un atac d'epilèpsia, fer una classe (o fer una explicació en una classe), rentar els plats al vespre, etc. Són seqüències amb límits autònomament i culturalment marcats que l'observador no pot redefinir ni, dintre d'ells, imposar-hi una nova segmentació.

Tanmateix, els episodis presenten característiques formals que ajuden a identificar-los:

1) Són activitats o accions que palesen una direcció constant, és a dir, estan permanentment orientades cap a objectius o metes particulars.

2) Són, com acabem de dir, molars i han de permetre una descripció en termes que el mateix subjecte subscriuria (la "perspectiva conductual normal", en paraules de Barker).

3) La intensitat d'un episodi de conducta no varia gaire al llarg del seu desenvolupament. El subjecte està –diguem-ho així– absorbit o pendent del que fa. En cas de no complir-se aquest criteri i haver-hi interrupcions o canvis d'intensitat, tindrem dos o més episodis en comptes d'un.

4) Hi ha diversos indicadors complementaris de l'inici o el final d'un episodi:

- canvis en el canal conductual (per exemple, de verbal a no verbal);
- canvis en la part del cos utilitzada (per exemple, en el cas d'un nen petit, passar de manipular un objecte a xuclar-lo amb la boca);
- canvis en l'orientació espacial de l'acció (anar corrent pel carrer i de sobte enfilar-se a una tanca);
- canvis en l'objecte involucrat en l'acció (un obrer passa d'emprar la barrina a utilitzar un tornavís);
- canvis en l'entorn de la conducta (sona un timbre i els alumnes van del pati a l'aula);
- canvis en el ritme conductual (algú va caminant i en veure que perd l'autobús comença a córrer).

Caracterització de l'ambient: els escenaris

Els episodis es produeixen en unitats ecològiques o ambientals anomenades *escenaris de conducta* (*behavior settings*). Els comportaments esdeinguts fora d'un escenari no es consideren episodis o, senzillament, cauen fora de l'àrea d'aplicació d'aquesta tècnica.

Un escenari de conducta ha de complir els criteris següents:

- Ha de ser el marc socialment acceptat d'un patró de comportament humà. En el cas d'una classe, el patró al·ludiria a la dinàmica aprendre/ensenyar; en el d'una botiga, a la de comprar/vendre. L'escenari envolta literalment el comportament de referència, el circumscriu.
- Ha de tenir límits espacials clars (les parets d'una classe o d'una botiga, les grades d'un camp de bàsquet).
- Ha de tenir límits temporals definits i una certa periodicitat: una classe té lloc certs dies i hores, una botiga obre certs dies i entre certes hores, la missa del gall se celebra la nit de Nadal i els partits de futbol es juguen els dissabtes o diumenges dins d'una franja horària i durant la temporada de competició.

- En els escenaris actuen subjectes que constitueixen un grup: mestres i alumnes, àrbitres, jugadors i públic, presidents del consell d'administració, vocals i accionistes, etc.
- Aquest grup té una distribució de rols inequívoca: el mestre ensenya, l'alumne escolta o aprèn; els àrbitres sancionen, regulen, els jugadors juguen o competeixen; els espectadors miren, s'emocionen.
- Entre els rols grupals, els comportaments associats i l'estructura espacial de l'escenari hi ha el que Barker anomena *sinomorfia* o, dit d'una altra manera, una correspondència formal. Així l'alumne o l'espectador teatral escolten i seuen a la platea mentre que els actors o els professors actuen o ensenyen a la tarima o a l'escenari. Tarima o escenari i classe o platea estan en oposició frontal. En altres casos, com els d'un partit de bàsquet o futbol, la relació entre jugadors i públic serà de circumscripció.

Tècnica de registre

El procediment habitual consisteix a anotar en fulls de paper o quaderns especialment preparats (vegeu més avall) el desenvolupament de l'acció focal dintre del període de registre decidit prèviament. Les anotacions de tipus narratiu s'han de guiar per les regles següents:

1) Regles sobre la consignació dels episodis

- Observar i descriure la situació del subjecte de la manera més completa possible. La situació inicial, d'arrencada, s'ha de retratar, però, de manera simple.
- Registrar no solament què fa un subjecte sinó com ho fa.
- Intentar reduir la interpretació al màxim. Tanmateix, si aquesta és inevitable, fer la interpretació en estil narratiu, quotidià, sense servir-se de termes tècnics o teòrics. Les frases interpretatives han d'anar entre claudàtors.
- La descripció del curs de la conducta ha de ser cronològica. Els esdeveniments han de ser consignats segons l'ordre de la seva ocurrència.
- Les descripcions haurien de ser positives. És millor dir *en Toni parlava fluixet* que no pas *en Toni no parlava pas fort*.
- Cada frase o oració ha de contenir només una acció del subjecte focal.
- Cada frase o oració ha de contenir només una acció de qualsevol altre subjecte que interactua amb el subjecte focal.

- Quan calgui, es poden recollir literalment, entre cometes, els comentaris verbals del subjecte.

2) Regles sobre el procediment de registre

- Convé disposar de més d'un observador de manera que cadascun no registri més de trenta minuts (els observadors hauran de rebre un entrenament idèntic i concordar en els seus registres).
- Malgrat que el registre no es faci d'interval a interval, convé anotar en els marges o entre paràgrafs alguna escala de temps com a referència. S'aconsella apuntar els minuts.
- Per a donar fiabilitat als registres es fa el següent: el primer registre es dicta a un magnetòfon. Un segon observador escolta la gravació i assenyala les llacunes o incoherències que hi troba, les quals són corregides. La versió així esmenada es redacta per escrit. L'observador principal la torna a revisar, aclareix les frases equívokes, ajusta la cronologia, estalvia redundàncies. Llavors el segon observador llegeix aquesta transcripció corregida i la corregeix, al seu torn, de manera consensuada amb l'observador principal.

Exemple

A continuació, incloem un extracte d'un registre d'espècimens de conducta. Aquest extracte retrata, en estil narratiu, una fase de la classe de llenguatge de Miss Culver, a l'escola de Midwest.

- Podeu apreciar que les referències horàries, de minut en minut, apareixen aquí en el centre del registre.
- La columna de categoritzacions o d'etiquetes interpretatives a la dreta es refereix al comportament dels alumnes, un dels rols possibles en l'escenari.
- La columna de categoritzacions o d'etiquetes interpretatives a l'esquerra es refereix al comportament de la mestra, l'altre rol possible en l'escenari.
- La columna de comentaris de l'esquerra té, en aquest exemple, dos nivells. Les etiquetes més a l'esquerra representen el grau d'abstracció o globalització més alt, les unitats més molars.
- En l'exemple hem destacat aquestes anotacions marginals enquadrant-les, a dreta i esquerra, amb diferents colors; però en un registre real, l'anotació és nua, sense guarniments.
- Fixeu-vos també que la narració està organitzada en paràgrafs, que es poden interpretar com a episodis de nivell baix (la classe sencera seria un episodi de nivell alt).
- Les declaracions verbals, literals, de la mestra apareixen entre cometes.
- Les interpretacions, més o menys arriscades, de l'observador, figuren entre claudàtors.
- El llenguatge és bastant planer, sense termes especialitzats.
- L'atenció de l'observador no decau, ja que el registre és ininterromput.

Mala ortografia	Contacte 1	10.08 En Clifford mira la mestra, que està ajudant en Terence, el qual acaba d'escriure malament la paraula <i>look</i> .	Activitat normativitzada i dirigida
	Contacte 2	La mestra s'adreça a en Clifford i li pregunta també: "Digue'm com s'escriu la paraula <i>look</i> ". I afegeix (per tal de donar-li una pista): "Quants cops hi és, la lletra <i>o</i> ?" En Clifford respon incorrectament.	
	Contacte 3	Llavors la mestra diu amb una mica d'impaciència: "Oh, vinga, quants cops hi trobes la lletra <i>o</i> a <i>look</i> ? Hi és dos cops, oi? Escolteu: <i>l, o, o, k</i> " (allarga i emfatitza la pronunciació).	
	Contacte 4	En Clifford es torna a centrar en allò que estava escrivint però es torna a distreure de quan la mestra renya en Newton, un altre alumne situat a la mateixa filera, també a causa de les faltes d'ortografia. La mestra dóna a en Newton uns copets en el revers de la mà (sense perdre els papers) i li diu: "M'estic enfadant amb tu; la teva cal·ligrafia és bona però l'ortografia és horrible. Caldrà que escriguis sovint aquestes paraules per aprendre-te-les."	
Disciplina a classe	Control	10.09 La mestra continua caminant fins al final de la filera i torna a recular fins al començament de la mateixa filera. En Newton i en Clifford encara estan treballant diligentment. Això no obstant, en Clifford taca el paper i es queda mirant-lo, paralytitzat.	
	Contacte 5	10.10 La mestra retorna a la seva taula sense dir res. Es gira cap a en Clifford i sembla a punt de dir alguna cosa però veu en Philip i en Ian parlant entre ells i els fa callar. Mentrestant en Clifford l'escolta atent.	

12/04/59 10.00.00 Classe de Miss Culver. Llengua

L'extracte procedeix de G. Fassnacht (1982). *Theory and Practice of Observing Behaviour* (pàg. 87-88). Londres: Academic Press. (La traducció és nostra.)

4.2.2. Valoració metodològica

L'observador dels espècimens és extern a la realitat estudiada, un científic o ajudant de científic que forma part d'un equip d'investigació. Aquest observador és percebut i –potser– fins i tot conegut pels subjectes, però no s'hi arriba a relacionar fora de les interaccions inevitables en presentar-se, donar alguna

instrucció, etc. És més un espectador que un interlocutor. Justament, és aquest punt que fa que considerem aquesta tècnica com un exemple d'**observació actuant**.

Interaccions amb els subjectes

Tanmateix, Barker recomana que l'observador es familiaritzi amb la societat, el grup o col·lectiu, que es proposa investigar. Això tal volta comportarà interaccions amb els subjectes, però fora de la situació de registre, no a dintre.

En tant que **continu**, aquest és un registre molt complet que aconsegueix una quantitat enorme d'informació relativa a cada escenari examinat. Aquesta informació, però, es recull en forma narrativa i després ha de ser reduïda o categoritzada i classificada. En tot cas, la metodologia dels escenaris de conducta va molt més enllà del que aquí hem exposat, inclòs un conjunt de mesures i índexs sobre els sistemes socials estudiats que la fan de les més elaborades dintre de les aproximacions observacionals.

No obstant això, el caràcter complet i elaborat d'aquesta tècnica té la contrapartida en el seu caràcter feixuc i gairebé obsessiu. El cost de temps i esforç d'aquests registres és molt elevat i la formació que s'exigeix a l'observador és bastant especialitzada. Serveix més per a la fase de descripció, classificació i diagnòstic psicosocial que no pas per a la d'intervenció i solució urgent de problemes. Té més valor per a la teoria que de cara a l'aplicació, almenys en la seva fase actual de construcció i desenvolupament.

La tècnica dels espècimens requereix la identificació d'un escenari, adequadament caracteritzat, i els registres d'episodis de conducta en el seu interior mitjançant un registre continu altament normativitzat.

4.3. Exemple de tècniques de registre obert: el diari de camp i el treball de camp etnogràfic

4.3.1. El diari de camp

Tal com hem vist més amunt en aquest mateix mòdul, el diari de camp es pot entendre com un/a:

- Eina d'investigació.
- Control de l'activitat inquisitiva (temps, subjectivitat...).
- Document.

- Testimoni de com s'investiga.
- Treball que es construeix dia a dia.
- Conjunt d'entrades que formen part de la investigació, com anades i tornades, intuïcions i contradiccions, entusiasmes i desànims.
- Reproducció de l'experiència directa.
- Reproducció de l'atmosfera del moment.
- Reproducció rigorosa i acurada del que s'ha observat.
- Inclusió de l'autor en el text.
- Tipus de diari, d'anotació regular i quotidiana del que ha esdevingut i el que s'ha sentit.
- Vincle entre les visions èmica i ètica.
- Anotació sistèmica, pautaada i estandarditzada del que s'ha observat i sentit.
- Una redacció en el moment en què passa.
- Espai per a pensar amb llibertat.

A diferència dels espècimens de Barker, no es tracta d'un registre continu altament normativitzat, sinó d'un registre obert proper al treball de camp etnogràfic.

En general, inclou els elements següents:

- Els apunts: anotacions ràpides, breus, concises, de manera manual durant o just després de l'observació.
- Les notes de camp específiques: amb un nivell superior d'elaboració.
- Les notes temàtiques: la informació es distribueix i es relaciona al voltant de categories analítiques; se'n fa una primera sistematització en blocs.
- Textos: transcripció de trobades, la literalitat en l'anotació permet l'accés a una perspectiva èmica.

- També hi pot haver altres tipus de textos com cartes, informes, articles...

García diu:

“Se escribe lo que se ve y escucha. También lo que se interpreta, lo que no se entiende. Esforzarse por delimitar qué es exactamente lo que desconcierta, o lo que no se sabe expresar, da pie a plantearlo de un modo más accesible al análisis. Dar forma a las propias dudas perfila opciones para solventarlas” (pàg. 27).

Atenció

S'ha de reconèixer el biaix emocional propi de cada investigador. La percepció, lectura i interpretació dels fenòmens observats i la seva selecció adopten perfils diferents segons quin sigui el moment emocional de qui registra, interpreta i relaciona la informació.

Lectura recomanada

J. García (2000). *Diario de campo*. Madrid: CIS.

4.3.2. El treball de camp etnogràfic

El treball de camp etnogràfic no necessita una tècnica tancada de registre, sinó una àmplia estratègia d'aproximació a l'estudi del comportament cultural.

En l'inici d'aquest text, en esbossar les línies principals de desenvolupament de la **metodologia qualitativa**, hem dit que, a parer nostre, l'enfocament etnogràfic no és pròpiament una tradició específica dintre de la investigació qualitativa criminològica, sinó una denominació general, gairebé sinònima d'*enfocament qualitatiu*, aplicada a investigacions orientades a objectes d'estudi socials i culturals. Per tant, l'especificitat metodològica de l'etnografia –si la té– estaria determinada per la seva utilització del cor dels **mètodes qualitatius**, dels seus punts de vista i recursos nuclears, en el context d'investigacions de comportaments marcats pels codis de la llengua i la cultura.

Aquesta òptica estaria reforçada per la presentació que diferents autors han fet de la investigació etnogràfica en els darrers quaranta anys. Atenguem, per exemple, el resum que fa Knapp dels trets metodològics essencials de la investigació etnogràfica, tots coincidents, o compatibles, que hem ubicat nosaltres en el nucli central de la metodologia qualitativa (la citació no és literal):

- 1) Un accés inicialment exploratori i obert al problema d'investigació.
- 2) Una implicació intensa de l'investigador, com a observador extern i com a part d'allò que investiga.
- 3) L'ús intensiu de l'observació participant i de l'entrevista (que, com direm en el proper mòdul, és el protocol bàsic d'observació participant).
- 4) Una temptativa explícita d'entendre els esdeveniments en clau del significat que hi assignen els membres de l'entorn social estudiat.

5) La interpretació sempre a partir de la consideració de contextos de diferents tipus.

Altres autors, sense entrar tant en el tronc de recursos metodològics, subratllen sobretot les característiques de l'objecte d'estudi etnogràfic, centrat en la descripció i interpretació del comportament sobre el rerefons inseparable de la cultura.

En conseqüència, el que exposarem a continuació no és un protocol de caire tècnic (com en l'apartat anterior ho hem fet a propòsit dels espècimens de Barker); el que intentarem traçar són les línies mestres del que seria el model o ideal de la investigació qualitativa en psicologia, que esdevé etnogràfica en la mesura que pren contacte amb la cultura en qualsevol dels seus plans de manifestació.

El camp

En un primer moment, l'investigador etnogràfic practica el treball de camp en el sentit més estricte del terme: és ell qui es trasllada i s'adreça al lloc on es produeixen els fets que li interessen; no força aquests fets perquè es produeixin, desvirtuats, en una situació artificial o de laboratori.

El camp (*the field*) és, doncs, la situació natural, aquella en què subjectes, grups o societats duen a terme les seves accions i activitats en el marc de la vida quotidiana o la institucional, al marge de la intromissió de la curiositat científica.

El camp pot ser un poblat indígena, però també –i particularment per al criminòleg– un barri conflictiu o marginat, una presó, una banda juvenil, una cantonada o una discoteca on es trafica amb drogues, etc.

L'únic aspecte no natural del treball de camp és, justament, la presència de l'etnògraf que el duu a terme. Aquesta presència transformarà les situacions estudiades, les quals deixaran de ser naturals en la mesura que ell, com a observador, aparegui com un element estrany. En canvi, ho continuaran sent en la mesura que aquest observador estableixi vincles de confiança i comunicació amb aquells que estudia i, dintre d'uns límits raonables, n'esdevingui un.

Com segurament heu endevinat, aquesta segona possibilitat és la que l'observació participant implicada permet i potencia. En aquesta conjuntura és inevitable la contradicció entre:

- El clima social positiu i facilitador que es pot arribar a assolir entre subjecte(s) i científic(s).
- La intrusió que comporta necessàriament la presència d'aquest(s) mateix(os) científic(s) en el sistema personal o social d'aquest(s) mateix(os) subjecte(s), intrusió que pot provocar comportaments reactius i anòmals en la gent. De fet, aquesta intrusió es podria entendre, tal com hem vist més amunt, en clau d'**intervenció experimental**, si no fos perquè la voluntat de l'investigador etnogràfic apunta ben lluny del control, la manipulació i la cerca exclusiva de relacions causals.

Respecte a aquest conflicte, no hi ha fórmules màgiques que el resolguin. La solució acceptable depèn, en bona part, dels dots personals de l'investigador de camp i de la seva habilitat en conduir sense traumatismes el procés de contacte i obtenció d'informació, com també de complir les òbvies normes ètiques i de respecte que fan al cas.

L'observació participant implicada

Ja sabem que l'investigador qualitatiu que treballa amb un tarannà etnogràfic utilitza l'observació participant implicada, que és una via per a fer immersió en el sistema estudiat; i hem establert igualment quines són les condicions de registre en què treballa l'**observador participant**. En resum, hem dit que, malgrat que aquest observador utilitzi una estratègia d'observació participant i que, a més, aquesta sigui implicada, les fonts de la informació que rep no solament provenen d'allò que el subjecte diu o fa, adreçant-s'hi intencionalment en el context de la conversació o l'entrevista: també provenen de qualsevol frase, acció o esdeveniment que tingui significat en el marc de la investigació iniciada, o que ajudi a establir-lo, per bé que no en sigui ell, com a observador, el receptor buscat. En general, l'etnògraf pregunta i escolta respostes; però també mira i escolta pel seu compte tot allò que li interessa.

Podríem dir, doncs, que la forma general de l'observació etnogràfica és participant i que es concreta en protocols d'**entrevista no estructurada** compatibles amb la participació, dels quals parlarem aviat. Ara bé, a desgrat d'això, dintre del treball etnogràfic són possibles formes d'observació més distanciades i que, sense arribar a ser no participants, generen informació fins a cert punt independent de la interacció amb el subjecte i de qualsevol mena d'entrevista.

Lectures recomanades

H. F. Wollcott (1987). "On Ethnographic Intent". A: G. D. Spindler; L. Spindler (eds.). *Interpretive Ethnography at Home and Abroad* (pàg. 37-57). Hillsdale (NJ): Erlbaum.

M. S. Knapp (1982). "Contribuciones etnográficas a la investigación evaluativa". A: T. D. Cook; Ch. S. Reichardt (eds.). *Métodos cualitativos y cuantitativos en investigación evaluativa* (pàg. 171-201). Madrid: Morata. (La citació és de la pàgina 172.)

En realitat, aquesta dualitat es pot traslladar a una altra, la que hi ha entre les nocions d'èmic i ètic. En efecte, el que s'esdevé en el treball de camp etnogràfic és, senzillament, que l'investigador ha d'articular de la manera més eficient possible una posició èmica, d'implicació i identificació màxima amb els subjectes i amb els seus codis culturals, amb un posicionament ètic, allunyat i exterior respecte a allò que estudia i que filtra la informació a partir de gralles d'anàlisi teòriques –en el millor dels casos– o ideològiques –pròpies de la cultura d'origen del científic. En definitiva, l'enfocament etnogràfic proclama un propòsit explícit de ser complet, en el sentit que procura que els arbres li deixin veure el bosc, i que el bosc li deixi veure els arbres.

Una faceta que cal no oblidar del procés d'atansament als subjectes i al seu entorn en el vessant èmic és que requereix temps. No estem dient que tota investigació cultural el requereixi, ja que es poden dur a terme estudis transversals o comparatius que no exigeixin més d'unes setmanes de durada. Tanmateix, una aproximació plenament etnogràfica com la que delimitem aquí demana un procés més o menys lent (segons els casos) de contacte, acomodació i adaptació al món sociocultural estudiat, procés que sovint exigeix la convivència parcial o total amb els habitants d'aquest món i l'aprenentatge raonablement íntegre del seu llenguatge.

D'altra banda, el que aquí entenem per *enfocament etnogràfic* exclou, almenys en la primera fase del treball de camp, una estratègia de mostratge sistemàtica, a diferència d'altres enfocaments com, per exemple, el de la teoria fonamentada. Dintre de les condicions de camp i d'una perspectiva d'atansament als subjectes que es podria titllar d'*ad hoc*, designativa o a dit, l'investigador amb tarannà etnogràfic i qualitatiu estudia els individus que representen *a priori* els perfils de conducta i rols que li interessin i, d'aquests, el nombre més gran que pot assumir. Però, dit això, és honest afegir que, sovint, l'etnògraf de camp pren contacte senzillament amb qui pot, amb les persones que s'hi presten o que, per diverses circumstàncies, estan més al seu abast.

Un punt candent del treball etnogràfic, i que es pot considerar indirectament vinculat a qüestions de mostratge, és la selecció d'informants, les persones escollides que, fins i tot al marge del gros d'operacions de registre i dels plans d'observació i entrevista, aporten informació de primera mà a l'investigador, sovint per mitjà de vincles personals. Però aquest punt és prou important per a abordar-lo amb una mica de deteniment, per la qual cosa ens n'ocuparem de manera monogràfica en un proper apartat.

La cultura

Vivim en mons de significats culturals creats per nosaltres mateixos i pels altres. Però no som robots culturals programats per la tradició i, sobre la base d'aquesta, produïm noves significacions i n'anul·lem o en modifiquem d'altres d'anteriors al nostre pas per la vida. Per tant, la cultura no ens ofereix solament un paisatge de significats que hem d'aprendre a interpretar i utilitzar,

Vegeu també

Sobre les nocions d'èmic i ètic podeu veure l'apartat 2.1, "Els mètodes qualitius: trets bàsics", del mòdul didàctic "Generalitats sobre els mètodes qualitius: trets bàsics, variants, camps d'aplicació i història" d'aquesta assignatura.

Lectura recomanada

D. Fetterman (1998). "Ethnography". A: L. Bickman; D. J. Rog (eds.). *Handbook of Applied Social Research Methods* (pàg. 473-504). Thousand Oaks (CA): Sage.

sinó que també ens dona l'opció de fabricar-ne de nous dintre dels límits que –això sí– ella marca. Aquest és l'angle de visió de la cultura que més atrau el criminòleg, el qual tanmateix és conscient que la cultura amaga moltes capes, des de l'entorn privat o familiar fins als contextos econòmics i polítics en què s'inscriu el comportament humà.

Per consegüent, els objectius de l'investigador etnògraf no queden confinats en el desxiframent dels significats que la gent maneja, sinó que també han d'apuntar als dispositius i regles que permeten la producció de significats i interpretacions nous o diferents respecte als oficials. I en aquesta producció de significats no tenim en compte únicament els lingüístics o cognitius, sinó també els de les conductes, tant pel que fa al contingut com a la forma. Així, la investigació etnogràfica, igual que la criminologia en general, atén igual els aspectes cognitius i semiòtics de la cultura, manifestats en el llenguatge i altres codis simbòlics, com els materials que s'expressen en el comportament.

Significat cultural

La creació de significat cultural inclou la validació de fets o creences (la terra és rodona, aprendre matemàtiques és difícil o les soles de les sabates estan sempre brutes); els significats tàctics habitualment acceptats com de sentit comú (els nens han d'anar a l'escola, no es pot anar a cent per hora per un carrer); els valors, actituds i sentiments (la vibració emocional en imaginar o veure un nen petit demanant almoïna, o la que es deriva de percebre com algú fa trampes en el joc).

Pel que fa a la conducta interactiva i instrumental, la cultura proporciona les regles que en faciliten la manifestació: com se saluden els veïns al matí, què s'ha de fer davant certa transgressió d'un/a noi/noia (que ha posat les sabates sobre el sofà), com es corregeix un col·laborador, però també com es prepara una festa o com es dissenya una sala de conferències.

El tronc principal de la investigació etnogràfica és el treball de camp i l'observació participant implicada amb una òptica ètica-èmica; i el seu objectiu és l'aïllament de les regles i dels significats culturals que governen el comportament.

Lectura recomanada

K. M. Anderson-Levitt (2006). "Ethnography". A: J. L. Green; G. Camilli; P. B. Elmore (eds.). *Handbook of Complementary Methods in Education Research* (pàg. 279-295). (Esmenem lliurement la pàgina 281.)

5. Els informants

5.1. Els informants: definició i valor metodològic

L'informant és una figura clau dintre de la investigació qualitativa. Habitualment exerceix el seu paper en el si de l'observació participant, però nosaltres argumentarem a favor de considerar-lo, també, una figura vigent dintre de l'observació no participant.

Primer, exposarem els trets nuclears d'un informant i els d'un bon informant.

Després, examinarem els diversos tipus d'informants i les diferents funcions que compleixen en diferents escenaris metodològics.

L'informant és una font d'informació principal en la recollida de dades qualitativa, tant en observació participant com en observació no participant.

5.1.1. Generalitats i distincions bàsiques

El terme *informant*, com altres de la metodologia qualitativa, té l'origen en l'etnografia, tal com hem recordat fa poc.

En principi, un informant és, tal com podríem esperar a partir de la simple lectura del terme, qualsevol persona que subministra informació al científic social amb relació a l'objecte d'estudi.

En termes generals, doncs, aquesta persona haurà de tenir o mantenir algun tipus de relació amb el científic, de comunicar-s'hi, cosa que requerirà, segons els casos, una certa convivència en el marc d'una entrevista o altres situacions, habitualment poc formals, que facilitin la comunicació.

Aquest científic social –antropòleg, sociòleg, psicòleg, criminòleg– sol ser un treballador de camp.

Una primera distinció que se'ns pot acudir és que aquest informant pot subministrar informació sobre si mateix o sobre altres persones. De moment, però, aquesta puntualització només ha de servir per a adonar-nos que el subjecte

focal abordat en l'observació participant és, de fet, un informant, un cert tipus d'informant que –per exemple– dóna informació en el context d'una entrevista o en el d'una cerca d'incidents crítics.

La informació que dóna un informant pot ser de diferents classes, depenent en bona part de la demanda específica que fa l'observador. L'informant pot parlar de fets objectius (o de la seva percepció objectiva dels fets), sobre valors, creences, rols i regles del sistema social, significats de models de comportament, etc.

L'informant és “ingenu” o innocent respecte als plans de recollida d'informació del científic. Per consegüent, malgrat que hi hagi una relació immillorable entre ell i el científic en tant que persona, això no equival a compartir-ne la visió de la finalitat i del sentit de la investigació. És només un col·laborador exterior a la tasca d'investigació.

Aquesta regla general no exclou, però, que en casos excepcionals un informant pugui arribar a formar part d'un equip d'investigació o, ja des del primer moment, s'hi incorpori. Naturalment, se sol tractar d'un informant de característiques especials, amb una formació i un tarannà que fan possible que es coordini amb l'investigador i el seu equip.

La selecció d'un informant no es fa de manera gratuïta ni a l'atzar. Cal tenir molt clars els criteris de selecció i, en conseqüència, les necessitats informatives que es tenen. Sovint és imprescindible fer entrevistes preliminars, i escollir els individus sobre els quals es disposa de dades favorables prèvies.

Tot seguit donarem algunes indicacions bàsiques sobre quin ha de ser el perfil d'un informant.

5.2. Perfil d'un bon informant

1) Ha de tenir capacitat de verbalitzar adequadament, ser mínimament loquaç. Indubtablement, aquesta capacitat pot arribar a esbiaixar la informació perquè, sovint, les persones més aptes per a transmetre informació oral tenen al mateix temps certs trets de personalitat (com, per exemple, l'extraversió) o ocupen certes posicions socials. A part d'això, sovint s'esdevé que certes normes culturals poden fer inconvenient parlar d'alguns temes davant d'un estrany, dificultat que també afectaria els estudis en el nostre propi àmbit cultural. En tot cas, aquesta capacitat és una condició necessària de l'informant; no en podem prescindir de cap manera.

2) **Ha de ser reflexiu, capaç a la vegada d'interioritzar la pròpia experiència social i cultural respecte al grup estudiat i de distanciar-se'n.** La persona que dóna informació al científic social ha de tenir molt presents les possibles interpretacions dels comportaments, rols o valors sobre els quals se li pregunta, però també n'ha de tenir una certa perspectiva.

Se li exigeix objectivitat, no exactament en l'accepció del positivisme, sinó en el sentit de tenir l'aptitud d'oferir la seva percepció dels fets, que aquesta sigui prou nítida i transmesa amb claredat. L'informant ha d'il·luminar amb una llum determinada els fenòmens que indaga el científic; que aquesta llum mostri algun biaix, no coincideixi amb la de l'observador, no invalida l'aportació informativa; la invalidaria si en comptes de llum fos ombra. En concordança amb això, és sabut que els millors informants tendeixen a ser els que pertanyen als dos pols de l'èxit i el fracàs social i que, per tant, veuen la realitat en què viuen des d'un angle molt accentuat.

3) **Ha de tenir una disposició prou bona envers l'observador per a fer factible una comunicació fluida amb ell.** Aquesta exigència no demana que informant i observador siguin amics, tot i que aquesta és una circumstància que s'ha donat sovint en la història de les ciències socials. Tanmateix, és obvi que una actitud favorable de l'informant envers el científic i el seu equip beneficiarà la recollida d'informació. En tot cas, la disposició d'un informant pot incloure alguna desconfiança (sobretot al principi), alguna recança o crítica encoberta; però mai el menyspreu, la manca de respecte o l'odi.

4) **Ha de ser sincer o anar de "bona fe".** Aquest tret és un reflex directe de l'anterior. També aquí aquesta sinceritat s'entén en el marc d'una actitud positiva, no en el de l'objectivitat científica tal com s'entendria en les ciències naturals. Fins i tot alguns tipus d'engany serien compatibles amb aquesta bona fe –per exemple, quan perseguissin l'objectiu de donar una bona imatge del subjecte, grup o comunitat estudiats. De vegades un engany pot ser altament informatiu, per la seva significació. És feina de l'investigador descobrir-lo, relativitzar-lo i valorar-lo.

5.3. Importància metodològica dels informants

L'ús d'informants no és un recurs metodològic de segona mà; ans al contrari, obre una via directa per a la recollida i validació de la informació significativa que busca la investigació qualitativa, informació que, altrament, no estaria a l'abast del científic.

Campbell, una de les autoritats màximes del segle XX en la metodologia de les ciències socials, i no justament un entusiasta d'allò qualitatiu, ha jutjat l'ús d'informants com una font important de validesa i capacitat de generalització en la investigació social.

Lectura recomanada

Seguim en part els criteris defensats per Werner i Schoepfle, a O. Werner; G. M. Schoepfle (1987). *Systematic Fieldwork* (pàg. 247 i següents). Newbury Park (CA): Sage.

Lectura recomanada

D. T. Campbell (1955). "The Informant in Qualitative Research". *American Journal of Sociology* (núm. 60, pàg. 339-342).

Tanmateix, convé separar les dues funcions més importants dels informants:

- **Funció 1.** D'una banda, l'informant és primàriament un proveïdor d'informació, d'informació difícilment obtenible per altres camins. Aquesta és la funció bàsica d'aquesta figura, consubstancial a l'obtenció de material verbal en l'observació participant.
- **Funció 2.** De l'altra, l'informant pot contribuir a validar, confirmar o ratificar les categoritzacions, descripcions i interpretacions a les quals ha arribat el científic en un punt avançat del seu recorregut d'investigació. Aquesta és una funció molt més precisa metodològicament que l'anterior i és inseparable de qualsevol tipus d'observació, participant o no participant; de fet, és part de qualsevol tipus de metodologia que no sigui merament exploratòria.

Les validacions que faci un informant exercint la funció 2 es referiran a elaboracions que ha fet el científic d'informacions donades abans per uns primers informants que complien la funció 1. Generalment, aquests primers informants no coincidiran amb els segons, encara que aquesta possibilitat és perfectament legítima en tant que autovalidació o correcció de la pròpia informació oferta inicialment. Però la separació entre informants "informadors" i informants "validadors" permet una avaluació independent de les interpretacions dels fets o fenòmens en estudi.

En tot cas, és evident que la funció 2 equival a una replicació dels materials fornits en la fase 1. Repetim l'acte d'interpretació en tres moments, en tres aproximacions a la comprensió d'uns fets: la nostra com a observadors externs, la d'un primer subjecte que n'aporta una primera versió, i la d'un segon subjecte que sanciona la versió del primer i l'elaboració que n'hàgim fet.

Sobre la base d'aquesta doble funció, alguns autors com els esmentats Werner i Schoepfle proposen la distinció entre informants i consultants:

- La funció 1, de fet, seria acomplerta per consultants i no per autèntics informants. El consultant es limita a respondre, a donar informació de contingut a instància de l'observador. Sovint (però no necessàriament) hi desenvolupa un vincle social fort, vincle que pot desembocar en una amistat.
- La funció 2 seria acomplerta per informants, consultants especials requerits per a posar a prova la informació ja emmagatzemada i interpretada. Generalment, aquestes persones són seleccionades o localitzades cap al final de la investigació i no mantenen una relació íntima amb l'observador.

Observació

El consultant és, doncs, un informador "a seques". Actuarà en el si de **modalitats èmiques d'observació**, com les que hem comentat en un apartat anterior.

Es tracta, doncs, d'informadors que actuen en el si de **modalitats emico-ètiques d'observació**, en les quals el científic, més que recollir informació (que ja té i ja ha analitzat teòricament), el que vol és contrastar-la mitjançant l'autoritat o el punt de vista, en algun sentit privilegiat, de certs membres de la comunitat o el grup.

Exemple

En una investigació sobre el funcionament d'una presó, un supervisor o un representant sindical que col·labori a validar les categories construïdes per a interpretar adequadament certs comportaments dels funcionaris d'una presó és un informant; en canvi, els funcionaris prèviament entrevistats o requerits amb vista a la simple obtenció d'informació són consultants.

En una investigació centrada en un barri marginat i en una comunitat d'immigrants romanesos, podem recollir inicialment informació sobre la base de les nostres bones relacions amb alguns membres de la comunitat. Seran els nostres consultants. No obstant això, al final de la investigació, quan vulguem organitzar la informació emmagatzemada i donar-hi un significat definitiu, potser demanarem l'opinió de persones rellevants d'aquesta mateixa comunitat –informants–, les que portin més anys al nostre país o –a l'inrevés– les que hagin viscut més temps al país d'on procedeixen i, en conseqüència, coneixin més a fons els valors de la cultura d'origen.

Els informants han de presentar un perfil determinat i poden complir dues funcions diferents: la d'informar i la de validar la informació; funcions habitualment dutes a terme per persones també diferents.

5.4. Diferents posicions i rols dels informants en el context de la recollida d'informació

L'aportació metodològica dels informants, i el seu paper en la investigació qualitativa, difereix segons les coordenades metodològiques en les quals se'ls faci treballar.

La tipologia dels informants que exposem a continuació es pot plantejar independentment de la distinció funcional entre informants i consultants que acabem de fer, de caire molt més bàsic. Ara, la classificació que presentem es referirà més aviat a la "posició" de l'informant respecte a la situació de registre i abraçarà tant informants com consultants. Nosaltres mantindrem el primer d'aquests termes. Quan hi hagi una correspondència clara entre aquella categorització i les que tot seguit us oferim ho assenyalarem d'una manera explícita.

5.4.1. L'informant en observació participant i no participant: informants actuals i *a posteriori*

L'informant que acabem de caracteritzar genèricament es pot enquadrar, d'una manera més precisa, dins de la investigació específicament criminològica. En aquest context l'informant parlarà de subjectes, dels seus comportaments, trets i rols; i també de grups i de la seva significació social. Una mare donarà a un criminòleg interpretacions sobre si mateixa o sobre el seu fill; un treba-

llador social les donarà d'ell mateix, dels seus "clients", dels seus companys professionals, del centre on treballa; un fiscal transmetrà les seves experiències, comentarà les dels altres fiscals, opinarà del funcionament de la justícia. L'informant estrictament etnogràfic que aclareix el sentit d'un mot, d'una llegenda o d'un mite, o explica el valor d'un ritual, restarà una mica fora d'aquest enquadrament.

Aquest informant criminològic pot fer el seu paper tant en observació participant com en observació no participant. Per això, aquesta distinció no és la més important quan es tracta de tipificar o classificar els diferents rols que acompleixen els informants en l'estudi del comportament.

En efecte, malgrat que la figura més popularitzada de l'informant és la que proporciona informació en el curs d'una observació participant, no hi ha cap raó per què no la pugui brindar també després del període de recollida de dades. Per tant, l'informant pot acomplir la seva funció fora de la situació de registre pròpiament dita, un cop finalitzada, circumstància que el fa perfectament compatible amb l'observació no participant.

És fàcil entendre el perquè d'aquesta compatibilitat: un informant mai no podria furnir informació en el si d'un registre no participant ja que, si ho fes, el registre es convertiria automàticament en participant en donar-se una interacció entre un subjecte i l'observador científic. Però, com que és lícita la seva intervenció amb posterioritat al registre, aleshores no hi ha risc de **reactivitat** i el perill que l'observació esdevingui participant deixa d'existir.

Supermercat - membre de seguretat

Podeu aduir que aquest raonament només seria cert en el cas que el mateix subjecte observat fos l'informant, subjecte que aleshores no ens podria dir res –ni nosaltres a ell– durant el curs del registre; però que seria possible una situació en què el subjecte ignorés que hi ha una observació en marxa mentre una altra persona, simultàniament, transmet informació a l'observador sense que el primer subjecte ho adverteixi. Per exemple, estudiant els furtus en un supermercat, un observador podria anotar categories de conducta d'un client a partir de les imatges d'un monitor de vídeo (de manera que el client ignoraria el fet de ser observat), mentre un membre de seguretat li fa comentaris sobre les accions que veu.

Ara bé, en una perspectiva d'observació no participant aquesta possibilitat no seria aconsellable. A banda del risc –molt real en alguns casos– que el subjecte focal acabi descobrint la presència d'aquest informant, hi ha l'amenaça que l'observador es vegi influït pels comentaris que sent i això s'acabi reflectint en les seves anotacions en forma d'algun biaix. En l'observació participant, la dinàmica del registre admetria aquesta possibilitat com una manifestació més de la ductilitat o obertura de l'interpret científic, atès que l'enfocament dominant és èmic; per contra, en l'observació no participant aquests biaixos i la influència d'un informant durant el registre serien inacceptables, ja que l'enfocament és ètic.

D'altra banda, la possibilitat que l'informant faci les aportacions abans del registre no afegiria res a l'anàlisi anterior. Els informants, certament, poden ser utilitzats per a preparar un registre, per a seleccionar altres informants, però en aquests casos el perill de trencar la situació d'observació no participant, i fer que el subjecte focal s'adoni de la investigació en curs, és el mateix que si l'informant actua durant el registre. De fet, l'*abans* del registre en circumstàncies com les descrites és una fal·làcia, ja que forma part, amb ple dret, del *durant* pel que fa al període de contacte amb la mostra estudiada i a l'interval de recollida d'informació.

Recapitulant:

- Es pot parlar legítimament d'informants tant en el context de l'observació participant com en el de la no participant.
- No obstant això, l'informant en observació participant pot brindar la seva informació, bé durant el mateix període de recollida de dades, bé un cop finalitzat; per contra, l'informant en observació no participant solament pot fer el seu paper *a posteriori* del període de recollida de dades o de registre.

Anomenarem *informants actuals* els qui compleixen la seva funció durant el període de recollida de dades o registre d'informació focalitzat en el subjecte, mostra o grup escollits; anomenarem *informants a posteriori* els qui compleixen la seva funció després d'aquest període.

Doble paper, actual o *a posteriori*, de l'informant

La casuística d'informants en aquest context és molt variada i no la podem enumerar exhaustivament. Només direm que el doble paper, actual o *a posteriori*, de l'informant en l'observació participant no és obligatori. És a dir, hi ha circumstàncies en què l'informant de l'observació participant tampoc no pot informar durant el registre i es veu obligat a fer-ho quan finalitza, excepció típica de certes formes d'observació actuant.

Imagineu el cas següent: un subjecte o grup sap que és filmat o gravat amb una càmera manipulada a distància. És obvi que, si no hi és l'operador i, per tant, l'observador, aquestes persones no podran fer d'informants durant el registre, però sí després. En canvi, també és innegable que l'observació és participant, atès que tothom sap que l'estan observant.

5.4.2. Autoinformants i al·loinformants

Una investigació criminològica o social es pot centrar en comportaments individuals o en comportaments interactius entre dos o més individus. Tanmateix, tota interacció múltiple entre tres, quatre o més individus es pot des-

compondre en díades, és a dir, en unitats d'intercanvi comunicatiu entre dos individus. Així, doncs, amb vista a introduir la propera distinció entre tipus d'informants, n'hi haurà prou de separar els estudis **individuals**, amb un sol subjecte sota observació, dels estudis d'**interaccions**, enfocats cap a dos subjectes que formen un mínim sistema social i de comunicació.

En els estudis d'individus que se serveixen de l'observació participant el subjecte focal és, de fet, un informant: dona informació sobre si mateix, sobre altres, opina, jutja, etc., sempre sobre si mateix. Per tant, es pot considerar un autoinformant. Encara que parli d'altres persones, aquestes no estan presents o no tenen cap vincle estable amb ell, vincle que pot donar lloc a interaccions, les quals podrien arribar a ser estudiades per l'investigador.

Així, un entrevistat és un autoinformant, un **autoinformant actual**, si li apliquem la terminologia proposada en l'apartat anterior. Alternativament, aquest informant pot intervenir acabada l'entrevista i llavors serà un **autoinformant a posteriori**.

En estudis individuals d'observació no participant, aquest mateix subjecte serà igualment un autoinformant, però només ho podrà ser *a posteriori*.

En els estudis d'interaccions hi ha més alternatives. La situació de registre esdevé més densa des del punt de vista adoptat ara. En una investigació d'aquesta classe l'observador té al davant dos subjectes que s'intercanvien missatges, un S i un S' (policia-sospitós; jutge-acusat; terapeuta-pacient/víctima).

Cadascun dels dos subjectes és potencialment un autoinformant: pot donar informació sobre si mateix, espontàniament o en resposta a peticions de l'observador. Ara bé: també la pot donar sobre l'altre subjecte en la interacció, amb el qual manté alguna classe de vincle; S pot oferir interpretacions de S', i S' les pot oferir de S. En aquesta nova dimensió direm que tots dos subjectes immersos en una interacció són al·loinformants: al·loinformants actuals, si es tracta d'observació participant, i al·loinformants *a posteriori*, si es tracta d'observació no participant.

En definitiva, tots dos subjectes d'una interacció són potencialment autoinformants o al·loinformants amb relació a l'observador que els escolta, situat en el vèrtex del triangle delimitat per tots tres. La distinció entre aquests dos tipus d'informants es reserva, doncs, per a l'observació d'interaccions i no es considera en qualsevol altre cas, en què té molt menys relleu metodològic. No és el mateix que un ciutadà parli d'un líder polític, del botiguer del xamfrà, d'un veí de l'escala gairebé anònim (casos en què, estrictament, també es podria qualificar d'al·loinformant), que es refereixi a algun familiar, al seu cap o a companys en l'empresa, al seu mestre o professor, etc.

5.4.3. Informants interns i externs

Els autoinformants i al·loinformants que tot just hem descrit són informants intrínsecs o interns, persones que subministren descripcions o interpretacions dels temes en estudi des de dins de la mateixa mostra o del mateix grup investigat (també en cas que es tracti d'un sol subjecte).

Aquests informants gaudeixen d'una perspectiva èmica des de l'interior d'aquesta mostra o d'aquest grup.

Però la funció de l'informant es pot dur a terme des de fora del col·lectiu humà estudiat; els subjectes que ens informen poden ser altres que els que estem estudiant específicament. Podem dir de passada que aquest és el tipus d'informant segurament més popular en la literatura, encara que sempre queden dubtes de fins a quin punt aquest subjecte, situat al marge de la mostra de referència, no acaba essent estudiat, o incorporat a la mostra, per l'investigador.

En tot cas, aquest darrer és un informant extern, el qual té una perspectiva ètica sobre les persones o els grups concrets sobre els quals se li demana informació, però als quals no pertany (encara que formi part de la mateixa societat que ells i que, per tant, també puguem dir que participa d'una posició èmica).

Òbviament, hi ha informants interns i externs tant en observació participant com en no participant; n'hi ha d'actuals i n'hi ha *a posteriori*.

La distinció entre informants i consultants fixada en l'apartat precedent ara es pot superposar fàcilment a les que acabem de fer. Un informant, oposat a un consultant, s'hauria d'entendre sempre *a posteriori*. Aquesta posterioritat es desprèn automàticament de la funció de replicació o validació que compleix aquest col·laborador, coincidint amb les interpretacions de l'observador o discrepant-ne. Una funció així s'ha de fer necessàriament cap al final de la investigació, un cop feta la recollida principal d'informació. En canvi, un consultant podria actuar durant el registre o un cop finalitza.

A part d'això, l'informant que replica o valida convé que sigui *extern*, almenys d'alguna manera, atès que se li demana una certa distanciació respecte als comportaments o valors que ha de jutjar.

En la taula següent teniu sistematitzada la tipologia que hem exposat.

Classificació dels tipus d'informants en observació participant i no participant

		Observació participant	Observació no participant
En l'observació de subjectes aïllats els informants poden ser	Interns	Auto Actual o <i>a posteriori</i>	Auto <i>A posteriori</i>
	Externs	Actual o <i>a posteriori</i>	<i>A posteriori</i>
En l'observació d'interaccions els informants poden ser	Interns	Auto o al.lo Actual o <i>a posteriori</i>	Auto o al.lo <i>A posteriori</i>
	Externs	Actual o <i>a posteriori</i>	<i>A posteriori</i>

Exemple

Un observador registra informació sobre una dinàmica grupal en què un psicòleg fa el paper de moderador i interactua amb un grup de presos, condemnats per abusos sexuals a nens.

L'observador, equipat amb el seu magnetòfon, la càmera de vídeo o amb un simple quadern de notes, pot ser present a la sala com a observador incògnit (un més del grup, amagant els seus trets d'identitat) o com a investigador reconegut i acceptat; és a dir, pot assistir a la dinàmica de grup en qualitat d'observador no participant o d'observador participant.

En la darrera oportunitat podrà intervenir, i preguntar al psicòleg o als presos durant la sessió o després; en la primera només podrà accedir als subjectes un cop acabada la sessió o la investigació sencera (recordeu que el simple reconeixement d'un observador com a tal observador científic ja genera reactivitat i converteix l'observació en participant). Una altra cosa diferent és si aquest observador pregunta o no pregunta als subjectes.

- Si el psicòleg informa sobre si mateix, com a informant actual o com a informant *a posteriori*, és un autoinformant.
- Si els membres del grup, individualment o col·lectivament, informen sobre si mateixos, com a informants actuals o *a posteriori*, són autoinformants.
- Si el psicòleg informa l'observador sobre els seus pacients/presos (amb relació a diagnòstic, pronòstic, comentaris de la sessió, etc.), aleshores és un al·loinformant, bé actual, bé *a posteriori*.
- Si els presos, individualment o col·lectivament, informen sobre el psicòleg (transmeten la imatge que en tenen, el lloen, critiquen, interpreten), són al·loinformants, actuals o *a posteriori*.
- En aquest exemple apareix una variant no considerada fins ara: els membres del grup, en un dels dos pols de la interacció, poden parlar els uns dels altres. Serien, doncs, al·loinformants dintre del mateix rol.
- Finalment, entre les possibilitats d'aquest observador hi ha la de recórrer a informants externs a la interacció estudiada. Aquests podrien ser altres psicòlegs (del mateix centre o de fora), altres membres del personal (del centre), altres presos no inclosos en el grup de referència, etc.

Amb relació a diversos eixos, els informants poden ser actuals o *a posteriori*, interns o externs i, dintre dels interns, podem distingir entre autoinformants i al·loinformants.

Resum

En aquest mòdul, en primer lloc, hem après a classificar l'observació segons la implicació de l'observador, l'explicitació i la sistematització de l'observació.

En segon lloc i respecte a l'observació participant i no participant, hem estudiat en detall la relació entre l'observador i l'observat, els usos, graus, interpretacions i aplicacions per cadascuna dels dos subtipus.

En tercer lloc, hem vist diferents tipus de registres (tancats i oberts), protocols, diaris de camp i els seus usos en l'estudi de camp.

En quart lloc, hem abordat les característiques i les funcions d'un bon informant que ofereix informació i/o la valida durant la immersió en el camp. I, finalment, hem vist una tipologia d'informants, segons la seva implicació temporal en el camp (abans, durant o després de l'observació principal), i també segons la seva posició respecte a la informació que donen (autoinformants enfront d'al·loinformants i informants interns enfront d'externs).

En el pròxim mòdul, coneixerem els diferents tipus d'entrevista i els seus usos.

Activitats

1. L'ajuntament de Barcelona us encarrega de fer una investigació sobre els furts al metro. Més concretament, volen saber com actuen les bandes i quines tècniques utilitzen per a portar a terme els furts.

Quin tipus d'observació utilitzareu?

Quin seria el rol de l'observador?

Quin tipus d'informants inclouríeu en la investigació?

2. Voleu fer una investigació sobre la desviació social (generalitzada) d'agafar el transport públic sense pagar el bitllet. Per a poder elaborar unes mesures de prevenció, primer cal saber "com la gent es cola".

Per això, feu una sessió d'observació. Seguiu el guió de registre següent:

DATA: _ HORA: _ LLOC: _

- On us col·loqueu per fer l'observació?
- Qui hi ha a l'escenari?
- Què fan els individus a l'escenari?
- Com es relacionen i vinculen els individus?
- Anoteu dues o tres anècdotes que observeu.
- Podeu distingir alguns patrons de comportament desviat?
- Quina és la proporció entre comportament desviat (no picar) i "normal" (picar).

3. Seleccioneu un programa de televisió que s'ajusti a les característiques d'un escenari, tal com l'hem descrit en aquest mòdul. És a dir, que es pugui considerar un escenari en el sentit de Barker.

Podeu buscar entre programes de *reality show*, tertúlies, concursos, etc.

Un cop identificat, expliqueu per què compleix amb les exigències que es fan en una situació o unitat ambiental per tal de classificar-la com a escenari.

Feu un registre de deu minuts, com a mínim, del programa escollit, seguint les instruccions que hem donat sobre com es fa un registre d'episodis. Ho podeu fer directament, visionant el programa en directe, o gravant-lo prèviament en vídeo i fent el registre quan us vingui bé.

Exercicis d'autoavaluació

1. L'observació es pot classificar segons...

- a) la implicació de l'observador, l'explicitació i la sistematització de l'observació.
- b) la participació de l'observador.
- c) la participació dels observats.
- d) la visibilitat de l'observació.

2. L'observació participant, entesa qualitativament, inclou les modalitats...

- a) centrada, guiada i grupal.
- b) visible, actuant, participativa i interna.
- c) interna i informativa.
- d) actuant, implicada, la participació-observació i l'autoobservació.

3. Durant l'observació, la informació prové...

- a) del que diu el subjecte, del que comunica o fa el subjecte al marge de les seves paraules.
- b) del que es pot observar.
- c) del que diu el subjecte, del que comunica o fa el subjecte al marge de les seves paraules, del context o situació en què es troben l'observador i el subjecte.
- d) de la situació en general.

4. La interpretació categorial...

- a) es fa després del registre en el camp.

- b) es fa durant el registre.
- c) es fa abans del registre en el camp.
- d) no té res a veure amb les operacions de registre.

5. El diari de camp inclou...

- a) només dades "objectives".
- b) informacions, dades, pensaments i idees relacionats amb l'objecte d'estudi.
- c) qualsevol tipus d'informació.
- d) dades "objectives" i "subjectives".

6. La tècnica dels espècimens requereix...

- a) la identificació d'un escenari i els registres d'episodis de conducta mitjançant un registre continu altament normativitzat.
- b) la identificació d'un escenari i els registres d'episodis de conducta mitjançant un registre continu altament obert.
- c) la identificació d'un escenari mitjançant un registre continu.
- d) els registres d'episodis de conducta mitjançant un registre continu altament normativitzat.

7. Quina és la funció d'un informant?

- a) explicar la seva situació.
- b) validar informació.
- c) proveir d'informació.
- d) proveir d'informació i validar la informació.

8. Pel que fa al rol de l'informant abans, durant i *a posteriori* de l'observació...

- a) és el mateix.
- b) no hi pot haver informats durant l'observació.
- c) cal distingir entre l'informant en l'observació participant i no participant.
- d) depèn de l'objecte d'estudi.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. a

2. d

3. c

4. b

5. b

6. a

7. d

8. c

Glossari

diari de camp *m* Es tracta d'un tipus de registre obert. En general, sol ser un quadern utilitzat sobre tot per etnògrafs i investigadors per a investigar la societat o els grups socials dins del seu entorn natural.

espècimens de Barker *m pl* Representa un registre continu altament normativitzat d'una observació participant o no participant. Identifica un escenari concret i uns quants episodis de conducta.

informant *m i f* Es tracta de la font d'informació principal. Pot ser qualsevol persona que subministra informació a l'investigador amb relació a l'objecte d'estudi.

observació participant *f* Tipus estructurat d'estratègia d'investigació. La recollida de dades es fa mitjançant una interacció directa entre l'observador i els subjectes d'estudi. Es tracta d'una metodologia àmpliament utilitzada en moltes disciplines, l'objectiu de la qual és aconseguir una familiaritat íntima i estreta amb un grup determinat de persones, les seves pràctiques i actituds.

observació no participant *f* En aquest tipus d'observació, les dades es recullen sense interactuar directament amb els subjectes d'estudi.

posició èmica de l'observador *f* L'observador adopta la visió de la persona (o del grup social) observada i n'explica els comportaments, costums o actituds amb les seves pròpies paraules, significat i motius. En aquest sentit, s'intenta col·locar en el punt de vista del subjecte.

treball de camp *m* El camp (en anglès *the field*) és l'entorn natural dels subjectes estudiats (on viuen, actuen, comuniquen...).

Bibliografia

Bibliografia recomanada

Anguera, M. T. (1995). "Recogida de datos cualitativos". A: M. T. Anguera i altres (ed.). *Métodos de investigación en psicología* (pàg. 523-547). Madrid: Síntesis.

Behar, J.; Riba, C. (1993). "Sesgos del observador y de la observación". A: T. Anguera (ed.). *Metodología observacional en la investigación psicológica. Vol. 2. Fundamentación* (, pàg. 15-148). Barcelona: PPU.

Evertson, C. M.; Green, J. L. (1989). "La observación como indagación y método". A: C. M. Wittrock (ed.). *La investigación de la enseñanza, II: Métodos cualitativos y de observación* (pàg. 303-406). Barcelona: Paidós/MEC.

García, J. (2000). *Diario de campo*. Madrid: CIS.

Goetz, J. P.; Le Compte, M. D. (1988). *Etnografía y diseño cualitativo en investigación educativa*. Madrid: Morata.

Guasch, Ó. (1997). *La observación participante*. Madrid: CIS.

Ruiz Olabuénaga, J. I. (2003). *Metodología de investigación cualitativa*. Bilbao: Universitat de Deusto.

Webs recomanats

Quesada, M. (1997). *MYTYS, Métodos y técnicas de investigación social. Bibliografía: Técnicas de investigación social* (en línia). Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Sociologia. [Data de consulta: 12 de juny de 2008] <http://selene.uab.es/mytis/btis_i.htm>

Una pàgina de la Universitat Autònoma que, sobre el tema de l'observació i molts altres de tècniques d'investigació social, ofereix una bibliografia interessant.

Genzok, M. (2003). *A Synthesis of Ethnographic Research* (en línia). Universitat de Califòrnia, Center for Multilingual, Multicultural Research. [Data de consulta: 30 d'octubre de 2008] <http://www.rcf.usc.edu/~genzok/Ethnographic_Research.html>

Una síntesi apreciable dels mètodes etnogràfics.

Sloan, A. P. (2008). *Center for the Ethnography of Everyday Life* (en línia). [Data de consulta: 12 de juny de 2008] <<http://www.ethno.isr.umich.edu/>>

A *Publications / Full Papers* teniu diversos materials sobre etnografia de la vida quotidiana.

Harvey, A. S. (2008). *From activities to activity settings: Behavior in context* (en línia). Canadà: Saint Mary's University / International Association for Time Use research. [Data de consulta: 12 de juny de 2008] <<http://www.stmarys.ca/partners/iatur/aswp.htm>>

Els escenaris d'activitat, un concepte força lligat als escenaris de conducta de Barker.

